

OPINNÄYTETYÖ - AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
YHTEISKUNTATIETEIDEN, LIIKETALOUDEN JA HALLINNON ALA

TILINTARKASTUKSEN LAADUNVARMISTUS TYÖKIRJAN AVULLA

TEKIJÄ: Markus Karttunen

Koulutusala Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	
Koulutusohjelma/Tutkinto-ohjelma Liiketalouden tutkinto-ohjelma	
Työn tekijä Markus Karttunen	
Työn nimi Tilintarkastuksen laadunvarmistus työkirjan avulla	
Päiväys	24.4.2019
Sivumäärä/Liitteet	36/8
Ohjaajat Sirpa Grönholm	
Toimeksiantaja Tilintarkastusyhteisö Yritys X	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tilintarkastuksessa annetaan ulkopuolisen riippumattoman toimijan mielipide yhteisöjen tilinpäätöksestä sekä hallinnon ja kirjanpidon lainmukaisuudesta. Keskeistä tilintarkastuksessa on tilintarkastajan riippumattomuus kohdeyhteisöstä ja tilintarkastuksen laatu. Tilintarkastusalalla laadunvalvonta ja -varmistus on keskeinen käsite päivittäisen työn suunnittelussa. Laatuvaatimuksien tarkoituksena on edistää tilintarkastuksen korkeaa laatua sekä lisätä luottamusta tilintarkastukseen ja tilintarkastuksen kautta taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen.</p> <p>Laadukas tilintarkastusprosessi edellyttää hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Hyvä tilintarkastustapa pohjautuu Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton laatimiin standardeihin, joissa säädetään esimerkiksi tilintarkastustoimeksiantojen dokumentointi, riskienarviointi ja suunnitteluvaatimuksista. Keskeiseen osaan tilintarkastajan työn laadunvarmistamisessa kuuluu tilintarkastustyön dokumentointi. Dokumentointia varten tilintarkastajat käyttävät työssään räätälöityjä työkirjapohjia.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli laatia Suomessa toimivalle tilintarkastusyhteisölle uudistettu työkirja pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten. Työkirjan laadintaa varten opinnäytetyössä tutkitaan mitkä lait ja säädökset tilintarkastajan työhön ja pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastuksessa tulee työkirjaa laatiessa ottaa huomioon.</p> <p>Työkirjan kehitystyö toteutettiin vuosina 2018 - 2019. Opinnäytetyössä tutkittiin mitkä säädökset määräävät tilintarkastajan tilintarkastuksen suorittamiseen liittyvistä asioista ja mitkä tahot säädösten noudattamista valvovat ja kuinka nämä vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Merkittävimmät toimintaa ohjaavat säädökset pohjautuvat IFAC:n laatimiin ISA-standardeihin sekä Euroopan tilintarkastusdirektiiviin. Havaintojen pohjalta laadittiin kehitystyönä toimeksiantajayrityksen toiveiden mukaisesti räätälöity työkirja, jonka toimeksiantajayritys on ottanut käyttöön pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastuksissa keväällä 2019.</p> <p>Opinnäytetyön julkaistavaan raporttiin kehitystyönä laadittua työkirjaa pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten ei ole liitetty, sillä se sisältää luonteeltaan liikesalaisuuteen verrattavaa vain toimeksiantajayrityksen omaan käyttöön luotua materiaalia.</p>	
Avainsanat Tilintarkastus, työkirja, tilintarkastuslaki, ISA-standardit	

Field of Study Social Sciences, Business and Administration	
Degree Programme Degree Programme in Business Administration	
Author Markus Karttunen	
Title of Thesis Audit quality control in view of a worksheet	
Date 24.4.2019	Pages/Appendices 36/8
Supervisor Sirpa Grönholm	
Client Organisation /Partners Company X	
<p>Abstract</p> <p>Auditing gives the opinion of an external independent actor on the financial statements and legality of the management and accounting. The issue at auditing is the independence of the auditor from the company and the quality of the audit. In the field of auditing, quality control and assurance are the key concepts in the planning of daily work. The purpose of the quality requirements is to promote the reliability of the financial reporting through auditing.</p> <p>A high-quality audit process requires compliance with good auditing practices. Good auditing practices are based on the standards developed by the International Federation of Accountants, where it sets for example documentation requirements of audits, risk assessments and the preparation requirements for the audit process. Documentation of audit work is a key part of quality assurance of the auditor's work. For documentation, the auditors often use a worksheet in their work.</p> <p>The aim of the present thesis was to develop a customized worksheet for the audit firm operating in Finland for the audit of small and medium-sized limited liability companies. For the preparation of the worksheet, the thesis examines which laws and regulations for the work of an auditor and for the audit of small and medium-sized limited liability companies should be observed when preparing a worksheet.</p> <p>The actual worksheet development work was carried out between 2018 and 2019. The research examined which statutes stipulate the matters related to the auditing and which organisations monitor compliance and, in addition, explored their aggregate impact on the quality of the audit. The most important operational regulations are based on the IFAC's ISA-standards and the European Auditing Directive. Based on the findings, the produced worksheet tailored to the needs of the commissioning company. Furthermore, it was introduced in the auditing process of small and medium-sized limited liability companies in spring 2019.</p>	
<p>Keywords</p> <p>Audit, worksheet for audit, ISA-standards</p>	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	6
1.1	Toimeksiantaja Yritys X	7
1.2	Kehittämistyö	7
1.3	Keskeisiä käsitteitä.....	7
2	TILINTARKASTUS.....	8
2.1	Erilaiset tilintarkastajat Suomessa	8
3	TILINTARKASTUKSEEN VAIKUTTAVAT LAINSÄÄDÄNNÖT JA DIREKTIIVIT.....	11
3.1	Euroopan jäsenmaiden tilintarkastusmääräykset	11
3.2	Tilintarkastuslaki	12
3.3	Hyvän tilintarkastustavan velvoittavuus	13
3.4	Suomen Tilintarkastajat ry	13
3.5	Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto ja kansainväliset tilintarkastuslaan standardit.....	14
3.5.1	IFAC.....	14
3.5.2	ISA-standardit.....	14
4	TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONTA JA -VARMISTUS.....	16
4.1	ISQC 1	16
4.2	Tilintarkastuksen laadunvalvonta Suomessa.....	16
4.3	Laadunvarmistus työkirjan avulla	18
5	TYÖKIRJA PIENTEN- JA KESKISUURTEN OSAKEYHTIÖIDEN TILINTARKASTUKSEEN	20
5.1	Opinnäytetyön toimeksianto	20
5.1.1	Kehitystyön tavoite ja rajaus.....	20
5.1.2	Kehitystyön kulku.....	21
5.1.3	Kansainväliset tilintarkastusalan standardit sekä tilintarkastukseen vaikuttavat lait	21
5.2	Kehitystyön tekniset ratkaisut	21
5.2.1	Kommenttikentät	22
5.2.2	Alasvetovalikot.....	22
5.2.3	Valintanäppäimet	23
5.3	Työkirjan sisältö.....	23
5.3.1	Perustiedot asiakkaasta	23
5.3.2	Uuden asiakkaan hyväksymisprosessi	24
5.3.3	Toimeksiannon hyväksyminen.....	25

5.3.4	Suunnittelu	25
5.3.5	Riskienarviointi.....	26
5.3.6	Tunnistetut ja arvioidut riskit	28
5.3.7	Olennaisuus.....	30
5.3.8	Yhteenveto	31
5.4	Työkirjan käyttöönotto	31
6	YHTEENVETO JA POHDINTA	33
	LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT	35
	LIITE 1: TYÖKIRJAMALLI – YRITYS X.....	37

1 JOHDANTO

Tilintarkastuksessa annetaan ulkopuolisen riippumattoman toimijan mielipide yhteisöjen tilinpäätöksestä ja hallinnon ja kirjanpidon lainmukaisuudesta. Keskeistä tilintarkastuksessa on tilintarkastajan riippumattomuus kohdeyhteisöstä ja tilintarkastuksen laatu. Tilintarkastusalalla laadunvalvonta ja -varmistus on keskeinen käsite päivittäisen työn suunnittelussa. Laatuvaatimuksien tarkoituksena on edistää tilintarkastuksen korkeaa laatua ja lisätä luottamusta tilintarkastukseen ja tilintarkastuksen kautta taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen. Laadunvalvontaan liittyy niin ulkopuolinen valvonta kuin työyhteisön omat sisäiset laatuvaatimukset. Suomessa tilintarkastusalaan vaikuttavat laadunvalvontastandardit sekä useat lait ja säädökset.

Laadukas tilintarkastusprosessi edellyttää hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Hyvä tilintarkastustapa pohjautuu Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton laatimiin standardeihin, joissa säädetään esimerkiksi tilintarkastustoimeksiantojen dokumentoinnista, riskienarvioinnista ja suunnitteluvaatimuksista. Standardien mukaan tilintarkastajan tulee dokumentoida tarpeellinen määrä soveltuvaa tietoa, johon tilintarkastuskertomus perustuu. Lisäksi tilintarkastajan tulee dokumentoida evidenssi, jolla todennetaan, että tilintarkastus on suoritettu sovellettavien säädöksiä ja määräyksiä mukaisesti.

Tilintarkastustoimeksiantoissa evidenssi ja muu dokumentointi kootaan toimeksiantokohtaiseen kansioon. Toimeksiantokansio koostuu tilintarkastuksen havainnoista, johtopäätöksistä, dokumentoinneista ja muusta evidenssistä. Riskienarvioinnit ja muut hyvän tilintarkastustavan mukaiset dokumentointivaatimukset on usein dokumentoitu tilintarkastuksen työkirjaan. Työkirjassa otetaan kantaa tilintarkastusprosessin eri vaiheiden suunnitteluun, toteutukseen ja lopputuloksiin. Työkirjaa pidetäänkin hyvän tilintarkastustavan mukaisesti täytettynä yhtenä tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastustoimeksiantojen laadunvarmistustyökaluna.

Opinnäytetyön tavoitteena on suorittaa kehitystyö, joka tehdään pienelle suomalaiselle tilintarkastusyhteisölle. Kehitystyön tuotoksena toimeksiantajayritykselle laaditaan räätälöity, helppokäyttöinen ja selkolukuinen tilintarkastuksen työkirjapohja pienten- ja keskisuurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten. Usein kehitystyöllä pyritäänkin luomaan uusia toimintatapoja- tai menetelmiä ympäristön tai omien tarpeiden mukaan (Ojasalo, Moilanen ja Ritalahti 2014, 11). Kehitystyötä varten opinnäytetyössä tutkitaan yleisellä tasolla mitä laadunvalvonta ja -varmistus Suomessa tilintarkastuksen yhteydessä tarkoittaa, mitkä tahot sitä valvovat ja kuinka säädökset vaikuttavat tilintarkastusprosessiin.

Opinnäytetyön julkaistavaan raporttiin kehitystyönä laadittua työkirjaa pienten- ja keskisuurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten ei ole liitetty, sillä se sisältää luonteeltaan liikesalaisuuteen verrattavaa vain toimeksiantajayrityksen omaan käyttöön luotua materiaalia.

1.1 Toimeksiantaja Yritys X

Toimeksiantajayritys on pieni suomalainen tilintarkastusyhteisö, jolla on asiakaskuntaa ympäri Suomen. Toimeksiantajayrityksellä on ollut käytössä aiemmin useista eri lähteistä koostettu työkirjapohja, ja toimeksiantajayrityksen toiveena on, että heille kehitettäisiin uusi ja helppokäyttöisempi työkirjapohja. Toimeksiantajayrityksellä on tarve päivittää käytössä olevat pienten- ja keski suurien osakeyhtiöiden tilintarkastustyökirjat eli tilintarkastusprosessin dokumentointipohjat helppokäyttöisemmiksi ja vastaamaan nykyaikaisia dokumentointi ja kannanottovaatimuksia. Työkirjan avulla toimeksiantajayritys pystyy suorittamaan toimeksiannot laadukkaasti ja pitämään yhdenmukaisen linjan toimeksiantoja suorittaessaan. Samalla päivitettiin yksi osa-alue toimeksiantajayrityksen laadunvalvontajärjestelmälle.

1.2 Kehittämistyö

Tutkimuksellinen kehitystyö saa usein alkunsa organisaation kehitystarpeista tai halusta saada aikaan muutoksia. Kehitystyöhön kuuluu siis ongelmien ratkaisua ja uusien käytäntöjen tuottamista. (Ojasalo, Moilanen ja Ritalahti 2014, 19.) Toimeksiantajayrityksen kohdalla kehitystyössä oli tarkoitus kehittää organisaatiossa jo käytössä olevia menetelmiä toimivammaksi. Kehitystyöt voidaan havainnollistaa lähes aina kolmen prosessin vaiheeseen, jotka ovat suunnittelu, toteutus ja arviointi (Ojasalo, Moilanen ja Ritalahti 2014, 19). Kehittämistyön suunnittelu alkoi keväällä 2018 tunnistamalla kehittämiskohde ja tunnistamalla siihen liittyvät tekijät. Suunnitelman laatimisen jälkeen varsinaisen kehitystyö alkoi loppusyksystä 2018 jolloin aloitin keräämään vaadittavia materiaaleja sekä aloin laatimaan mallia toimeksiantajayritykselle työkirjapohjasta. Ensimmäinen tuotos kehitystyöstä arvioitiin yrityksessä tammikuussa 2019, jonka jälkeen suoritettiin koekäyttö. Kehittämistyön myötä oma ammattiosaamiseni kehittyi ja samalla toimeksiantajan toiminnot ja prosessit kehittyivät vastaamaan yrityksen ja ulkoisten tahojen vaatimuksia.

1.3 Keskeisiä käsitteitä

Ammatilliset standardit = Kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA-standardit) sekä relevantit eettiset vaatimukset.

IFAC (International Federation of Accountants) = Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto.

ISA (International Standards of Auditing) = Kansainväliset tilintarkastusstandardit.

Laaduntarkastus = Kun on kysymys loppuun saatetuista toimeksiannoista: toimenpiteet, joiden tarkoituksena on tuottaa evidenssiä siitä, että toimeksiantotiimit ovat noudattaneet tilintarkastusyhteisön laadunvalvonnan periaatteita ja menettelytapoja.

Laadunvalvontatarkastus = Toisten suorittaman työn ja tekemien johtopäätösten arviointi.

PRH = Patentti- ja rekisterihallitus.

Tilintarkastusdokumentaatio = Aineisto, johon on dokumentoitu suoritettut tilintarkastustoimenpiteet, hankittu relevantti tilintarkastusevidenssi sekä tilintarkastajan tekemät johtopäätökset.

Tilintarkastuskansio = Yksi tai useampi kansio tai muu fyysisessä tai sähköisessä muodossa oleva säilyttämismenetelmä, joka sisältää tiettyä toimeksiantoa koskevan tilintarkastusdokumentaation.

2 TILINTARKASTUS

Tilintarkastus tarkoittaa yhteisöjen ja säätiöiden kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon lakisääteistä tilintarkastusta. (Suomen tilintarkastajat ry D 2019.) Tilintarkastus on tarkoin säädeltyä toimintaa, jonka pääasialliset säädökset sisältyvät tilintarkastuslakiin. (Kokkonen 2000, 9.) Yhteisöjen ja säätiöiden toiminta on usein organisoitu siten, että varsinaiset yrityksiensä omistajat tai osa omistajakannasta ei ole mukana yrityksen päivittäisessä toiminnassa. Tämä voidaan konkreettisimmin havaita suurissa yhtiöissä, joissa omistus ja johto ovat tavanomaisesti eri toimijoita. (Korkeamäki 2017, 8.)

Omistajat tarvitsevat luotettavaa ulkopuolisen asiantuntijan tietoa yrityksen taloudesta ja hallinnosta, mutta myös ulkopuoliset tahot hyötyvät tilintarkastuksesta. Tällaisia ovat esimerkiksi luotonantajat, tavarantoimittajat, erinäiset yhteistyökumppanit kuin myös eri viranomaistahot. (Korkeamäki 2017, 8.) Tilintarkastaja antaa riippumattoman ja ulkopuolisen mielipiteen yhteisön tilinpäätöksen, kirjanpidon ja hallinnon lainmukaisuudesta. Tilintarkastuksen päätyttyä tilintarkastaja antaa lausunnon, ja jos tilintarkastajalla ei ole mitään huomauttamista yhtiön kirjanpidosta, tilinpäätöksestä tai hallinnosta, tilintarkastuskertomus on vakiomuotoinen eli siihen ei ole lisätty muita raportteja tai huomautuksia. (Suomen tilintarkastajat ry D 2019.) Pienemmissä yrityksissä usein omistajat ovat itse mukana ainakin osittain yrityksen toiminnassa. Tällöin tilintarkastuksesta edellään mainittujen seikkojen lisäksi usein tilintarkastuksella lisätään yrityksen ulkoista luotettavuutta. (Korkeamäki 2017, 9.)

2.1 Erilaiset tilintarkastajat Suomessa

Vuonna 2007 tilintarkastuslaki uudistui ja tämän uudistuksen jälkeen osakeyhtiöiden lakisääteisen tilintarkastuksen suorittajana on voinut toimia vain patentti- ja rekisterihallituksen hyväksytty tilintarkastaja tai yhteisö. (Tilintarkastuslaki 2015 2:1§). Hyväksytyjen tilintarkastajien osalta pätevyudet tilintarkastuksen toimittamiseen erotellaan HT, KHT ja JHT-ammattinimikkein (Tilintarkastuslaki 2015 5:6§). Patentti- ja rekisterihallituksen huolehtima tilintarkastusvalvonta hyväksyy tilintarkastajat, valvoo tilintarkastuksen laatua ja ylläpitää tilintarkastajarekisteriä (PRH B 2019). Tilintarkastajaksi pääsemiselle on lainsäädännössä tietyt vaatimuksia, jotka on säädetty työ- ja elinkeinoministeriön asetuksessa tilintarkastajan hyväksymisedellytyksistä.

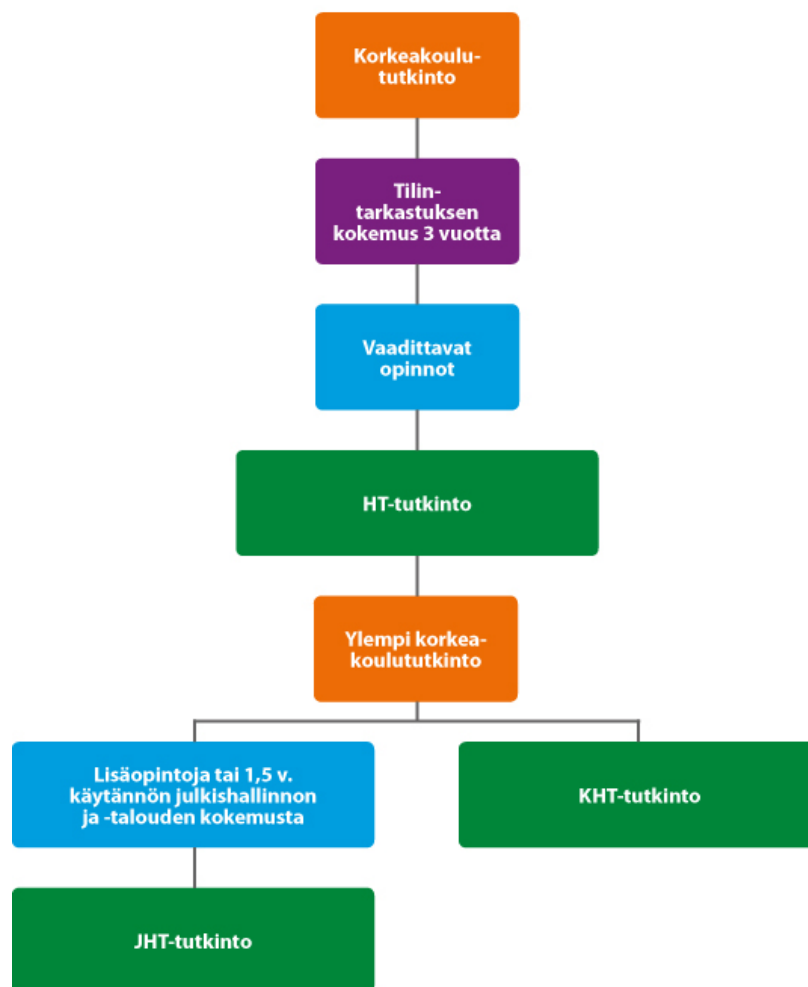
HT-tilintarkastaja

HT-tutkinto on tilintarkastuksen perustutkinto. 1.1.2016 voimaan tulleen tilintarkastuslain mukaan jokaisen tilintarkastajaksi aikovan tulee suorittaa HT-tutkinto. (Raitio 2018.) HT-tutkintoon vaaditaan korkeakoulututkinto, jossa on suoritettu riittävä määrä Työ- ja elinkeinoministeriön asetuksessa tilintarkastajan hyväksymisedellytyksistä (1442/2015) säädetyistä opinnoista, jotka koostuvat:

- tilintarkastuksen ja laskentatoimen opinnoista
- kauppa ja taloustieteen opinnoista sekä

- oikeustieteen opinnoista. (Työ- ja elinkeinoministeriön asetus tilintarkastajien hyväksymisedellytyksistä, 2015, 1 luku).

Vaadittavat opinnot voi myös korvata suorittamalla seitsemän vuotta ammattimaisia erikseen säädettyjä laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtäviä. (Raitio 2016.)

KUVIO 1. Tutkintojen hyväksymisvaatimukset. (Kuvakaappaus PRH, 2017)

Käytännön kokemusta tilintarkastusalan töistä HT-tilintarkastajan hyväksymistä hakevalla täytyy olla vähintään kolme vuotta. Kolmen vuoden tilintarkastusalan työt voidaan korvata myös 15 vuoden käytännön kokemuksella erikseen säädettyistä ammattimaisista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeudellisen alan tehtävistä. (Työ- ja elinkeinoministeriön asetus... 2015, 9§). HT-tilintarkastajan hyväksymistä vaaditaan lisäksi riittävää käytännön kokemusta tilinpäätösten tai konsernitilinpäätösten tilintarkastamisesta. Myös vastaavien taloudellisten laskelmien tarkastaminen voidaan katsoa riittäväksi kokemukseksi. Kokemuksesta vähintään kaksi vuotta tulee olla saatu hyväksytyyn tilintarkastajan ohjauksessa. (Työ- ja elinkeinoministerin asetus... 2015, 10§).

Käytännön kokemuksesta enintään yhden vuoden voidaan katsoa tulevan myös toimimisesta sisäisenä tarkastajana, verotarkastajana, kaupunkitarkastajana, valtiontalouden tarkastusvirastossa muissa kuin tilintarkastustehtävissä tai edellä mainittuja vastaavissa muissa tehtävissä. (Työ- ja elinkeinoministeriön asetus... 2015, 11§). HT-tilintarkastajan tulee lisäksi olla antanut tuomioistuimelle

tilintarkastajan vakuutuksen. (Tilintarkastuslaki 2015 6:2§). KHT ja JHT- tilintarkastajat ovat tilintarkastajan erikoistumistutkinnon suorittaneiden lyhenteitä. Heille on säädetty lisävaatimukset koulutuksen, kokemuksen ja työtehtävien suhteen (kuvio 1), joista merkittävin on vaatimus ylemmästä korkeakoulututkinnosta.

3 TILINTARKASTUKSEEN VAIKUTTAVAT LAINSÄÄDÄNNÖT JA DIREKTIIVIT

3.1 Euroopan jäsenmaiden tilintarkastusmääräykset

Euroopan yhteisön jäsenmaita koskevat Euroopan parlamentin säätämät tilintarkastusdirektiivit. Muutokset tulivat voimaan kaikissa jäsenmaissa kesäkuussa 2016. (Korkeamäki 2017, 9). Säädöksissä säädetään mitä vaatimuksia tulee sisältyä jäsenvaltioiden omiin tilintarkastukseen liittyviin lainsäädäntöihin. (Suomen tilintarkastajat ry 2014). EU:n tilintarkastusdirektiivissä säädetään tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen toiminnasta, lausunnoista ja tilintarkastustyötä ohjaavista normeista ja käytännöistä. Säädöksissä otetaan kantaa esimerkiksi tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen riippumattomuuteen.

Euroopan Unionin tilintarkastusdirektiivin 12:ssa kohdassa säädetään, että kaikki lakisäätteiset tilintarkastukset tulee suorittaa korkean laadun varmistamiseksi komission hyväksymien kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat tarkoitettu kaikenkokoisille ja -tyyppisille yhteisöille jokaisella lainkäyttöalueella. Direktiivin mukaan jäsenvaltioiden viranomaisten olisi syytä ottaa pienten yritysten liiketoiminnan laajuus ja monimutkaisuus huomioon arvioitaessa kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamista. Direktiivissä säädetään, että jäsenvaltiot eivät saisi soveltaa pienten yritysten kohdalla kansainvälisiä tilintarkastustandardeja niin, että lakisäätäinen tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö ei voisi suorittaa lakisäätteistä tilintarkastusta kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohta 12).

Jäsenvaltioille annetaan mahdollisuus määrittää ylimääräisiä vaatimuksia ja menettelyjä lakisäätteisten tilintarkastuksien suorittamiseen, jos kansainväliset tilintarkastusstandardit eivät ole tarpeeksi kattavat tai jos ylimääräiset vaatimukset tai menettelyt parantavat vuositilinpäätösten ja konsernitilinpäätösten laatua ja uskottavuutta. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohta 12). Direktiivissä säädetään laadunvalvontajärjestelmästä, jonka tarkoituksena on varmistua Euroopan Unionissa suoritettavien laaduntarkastuksien uskottavuudesta ja avoimuudesta. Laaduntarkastuksien tarkoituksena on ehkäistä ja poistaa mahdollisia puutteita lakisäätteisten tilintarkastuksien toteuttamisessa. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohta 14).

Tilintarkastusdirektiivissä asetetaan vaatimukset jäsenvaltioiden toimivaltaisista tilintarkastuksen laadunvalvontaviranomaisista, joita jokaiseen jäsenvaltioon tulee nimetä yksi. Määräyksen mukaan toimivaltaisen viranomaisen tulee olla riippumaton tilintarkastajien ammattikunnasta, jotta lakisäätteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen julkinen valvonta on rehellistä ja tehokasta sekä toimii asianmukaisesti. Jäsenvaltioilla tulee olla avoimet ja riippumattomat menettelykeinot toimivaltaisen viranomaisen johtoa varten, ja valittavat henkilöt eivät saisi toimia tilintarkastajina. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohta 18).

Direktiivissä säädetään erikseen, että henkilöllä, joka ei toimi tilintarkastajana tarkoitetaan luonnollista henkilöä, joka ennen toimintaansa julkisen valvonnan järjestekän johdossa ei ole vähintään kolmeen vuoteen suorittanut lakisääteisiä tilintarkastuksia, ei ole ollut äänioikeutettuna tilintarkastusyhteisössä, eivätkä ole olleet tilintarkastusyhteisön hallinto-, johto- tai valvontaeliten jäseniä taikka palvelus-, tai sidossuhteessa tilintarkastusyhteisöön. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohta G).

Toimivaltaiselle viranomaiselle säädetään esimerkiksi seuraavia tehtäviä:

- Julkisesta valvonnasta huolehtiminen, joka kattaa tilintarkastajien hyväksymisen ja rekisteröinnin, ammattietiikkaa ja tilintarkastusyhteisöjen sisäistä laadunvalvontaan liittyvien normien antamisen, jatkuvan koulutuksen sekä laadunvarmistus-, tutkinta ja seuraamusmentelmät.
- Toimivaltaisen viranomaisen tulee säätää hallinnollisista taloudellisista seuraamuksista, joita määrätään lakisääteisille tilintarkastajajille, tilintarkastusyhteisöille ja yleisen edun kannalta merkittäville yhteisöille, jos sääntöjen rikkomista havaitaan. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, kohdat 16-18.)

Direktiivissä säädetään, että jäsenvaltioiden on varmistettava lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen noudattavan erikseen lueteltuja organisatorisia vaatimuksia, joihin lukeutuvat esimerkiksi riskienarviointimenettely, riippumattomuus ja objektiivisuus. Lisäksi jäsenvaltioiden tulee varmistaa, että lakisääteisillä tilintarkastajilla tai tilintarkastusyhteisöillä on sisäiset laadunvalvonnan mekanismit. Lakisääteisten tilintarkastusten suorittamiseksi tulee olla asianmukaiset toimintaperiaatteet ja menettelytavat tilintarkastuksen suorittamiseen, työntekijöiden ohjaamiseen ja valvomiseen sekä tilintarkastuksen tarkastamiseksi. Lisäksi lakisääteisellä tilintarkastajalla tai tilintarkastusyhteisöllä tulee olla sisäinen laadunvalvontajärjestelmä lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisen laadunvalvonnan varmistamiseksi. Laadunvalvontajärjestelmästä vastuun tilintarkastusyhteisössä tulee olla henkilöllä, joka on pätevä toimimaan lakisääteisenä tilintarkastajana. Direktiivin mukaan lakisääteisen tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tulee käyttää järjestelmiä ja menetelmiä, joilla pystytään varmistumaan lakisääteisen tilintarkastuksen koskevan toiminnan jatkuvuus ja yhdenmukaisuus. (Euroopan tilintarkastusdirektiivi 2014, artikla 24).

3.2 Tilintarkastuslaki

Tilintarkastuslaki on niin sanottu yleislaki. Tilintarkastuslaissa säädetään tilintarkastajien raportointivelvoitteista, tilintarkastusvelvollisuudesta, riippumattomuudesta, esteellisyydestä sekä salassapito- ja vahingonkorvausvelvollisuuksista. Lakiin on lisäksi kirjattu määräykset tilintarkastajiin liittyvästä valvonnasta ja rangaistusseuraamuksista sekä tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröinnistä. Tilintarkastukseen liittyvät myös laki julkishallinnon- ja talouden tilintarkastuksesta (1142/2015), työ- ja elinkeinoministeriön antama asetus tilintarkastajille säädetyistä hyväksymisedellytyksistä (1442/2015). Tilintarkastukseen liittyviä lakisäädöksiä on Suomessa myös esimerkiksi yhteisöläinsäädännössä, kuten osakeyhtiö- ja asunto-osakeyhtiölaissa. Myös kirjanpitolaki- ja asetus sisältää määräyksiä tilintarkastuksesta. Yleislakina tilintarkastuslaki on väistävä, jos jossain muualla lainsäädännössä säädetään eri tavalla kuin tilintarkastuslaissa. (Korkeamäki 2017, 10.)

Tilintarkastuslaki ohjaa tilintarkastajien kaikkea ammattitoimintaa. Tilintarkastuslain 1:n luvun 1§:n 1 kohdan mukaisesti tilintarkastuslakia sovelletaan kirjanpitolain (1336/1997) 1 luvun 1§:ssä tarkoitettua kirjanpitovelvollisen yhteisön tai säätiön tilintarkastukseen. (Tilintarkastuslaki 2015 1:1§). Tilintarkastajien tulee huomioida toiminnassaan myös muualta tulevat lainsäädäntöön nähden alempias- teiset ohjeistukset ja päätökset. Tällaisia antavat esimerkiksi tilintarkastuksen valvontaelimet sekä eri viranomaiset ja tuomioistuimet. (Korkeamäki 2017, 11). Tilintarkastuslain 4 luvussa on määritelty erikseen tilintarkastajia koskevia säädöksiä, jossa säädetään esimerkiksi riippumattomuudesta, hyvästä tilintarkastustavasta sekä tilintarkastustyön laadusta huolehtimisesta ja laaduntarkastukseen osallistumisesta.

3.3 Hyvän tilintarkastustavan velvoittavuus

Tilintarkastuslain 4 luvun 1 § koskee tilintarkastajan ammattieettisiä periaatteita. Lain mukaan tilintarkastajan tulee suorittaa tilintarkastulaisissa säädetyt tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. (Tilintarkastuslaki 2015 4:1§). Tilintarkastuslain 4 luvun 3 § määrää, että tilintarkastajan on tilintarkastulaisissa säädettyjä tehtäviään hoitaessa noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastuslakiin on erikseen kirjattu säädös, että tilintarkastaja voi noudattaa yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, jos ohjeet eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. (Tilintarkastuslaki 2015 4:3§).

Hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa toimintamallia, jota huolellisesti toimiva ammattihenkilö tilintarkastustehtävissään noudattaa. Hyvän tilintarkastustapaa voi verrata hyvään kirjanpito- tai asianajajatapaan. Näitä edellä mainittuja kutsutaan tapaoikeudeksi, eli ne ovat jatkuvasti muokkautuvia talouselämän ja lainsäädännön myötä. Hyvän tilintarkastustavan lähteet koostuvat siis tilintarkastukseen liittyvien lakien, asetusten, ohjeiden ja tuomioistuinten päätöksien lisäksi tilintarkastusalan järjestöjen kannanotoista sekä suosituksista. Hyvään tilintarkastustapaan vaikuttavat myös alan ammattikirkallisuus ja yleiset havainnot, kuinka huolellinen ammattihenkilö suorittaa työtään. (Korkeamäki, 2017, 11.)

3.4 Suomen Tilintarkastajat ry

Suomen Tilintarkastajat ry on suomalainen tilintarkastusalan järjestö. Yhdistys on muodostettu vuonna 2014 yhdistämällä aiemmin erillisinä toimineet HTM-tilintarkastajat ry ja KHT yhdistykset yhdeksi yhdistykseksi. (Korkeamäki 2017, 11.) Yhdistys kehittää tilintarkastajien ammatillista osaamista ja valvoo yhdistyksen jäsenten etuja. Lisäksi yhdistys edistää hyvää tilinpäätöskäytäntöä sekä hyvää tilintarkastustapaa. (Suomen Tilintarkastajat ry B 2019.) Suomen tilintarkastajat ry:llä on merkittävä asema hyvän tilintarkastustavan muokkautumiseen Suomessa. Yhdistys julkaisee suomenkieliset käännökset tilintarkastajien ja tilintarkastusalan kattojärjestön IFAC:n antamista standardeista ja ohjeista. Yhdistys julkaisee lisäksi standardeihin kansalliset lisäykset, joita tulee ottaa huomioon sovellettaessa IFAC:n standardeja Suomessa. (Korkeamäki 2017, 11.)

3.5 Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto ja kansainväliset tilintarkastusalan standardit

3.5.1 IFAC

IFAC eli International Federation of Accountants on tilintarkastusalan kattojärjestö. IFAC:lle suomen- nettu nimi on Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto. IFAC on vuonna 1977 perustettu tilintarkastajien globaali kattojärjestö. IFAC toimii yli 130 maassa, ja liitto edustaa maailmanlaajuisesti yli kolmea miljoonaa tilintarkastuksen ja taloushallinnon ammattilaista. (Suomen Tilintarkastajat ry E 2019.) Kansainväliset tilintarkastusstandardit eli IFAC:n antamat ISA-standardit kuuluvat nykyisin suomalai- seen tilintarkastuslainsäädäntöön. Tilintarkastuslakiin kirjattu määräys noudattaa EU:ssa sovelletta- viksi hyväksytyjä tilintarkastuslakeja. (Korkeamäki 2017, 11.) Tilintarkastuslain 3 luvun 3§:ssä sää- detään, että tilintarkastajan on tilinpäätösten ja kondolisoitujen tilinpäätösten lakisääteisessä tilintar- kastuksessa noudatettava Euroopan unionissa sovellettaviksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. (Tilintarkastuslaki 2015, 3:3§).

Euroopan unionissa ei ole toistaiseksi vielä hyväksytty virallisesti yhtään tilintarkastustandardia, eikä tulevaisuudestakaan ole vielä selvää, mitä standardeja ja milloin standardit tullaan hyväksymään. Toisaalta kaikki IFAC:n laatimat standardit ja suositukset voidaan katsoa vaatimukseksi, kun mieti- tään hyvän tilintarkastustavan käsitettä, jota tilintarkastajan tulee työssään noudattaa. (Korkeamäki 2017, 11.)

3.5.2 ISA-standardit

ISA-standardit ovat kansainvälisen tilintarkastusalan kattojärjestö IFAC:n laatimat standardit lakisää- teiseen tilintarkastukseen liittyen. ISA standardit ovat lyhennelmä sanoista International Standards of Auditing eli kansainväliset tilintarkastusstandardit. Standardit pohjautuvat ISQC:n eli ne toimivat standardeina varmennustoimeksiantoihin. ISA-standardien noudattamista arvoidaan tilintarkastuk- sessa osana hyvää tilintarkastustapaa. (Korkeamäki 2017, 11.) Suomen Tilintarkastajat ry on laati- nut suomenkieliset käännökset kansainvälisistä tilintarkastusalan standardeista, joihin sisältyy ISA- standardit. (ST-Akatemia Oy 2018). Pääasiallisena standardina voidaan pitää ISA 200, jonka koh- dassa 18:ta säädetään, että tilintarkastajan on noudatettava kaikkia kyseisen tilintarkastuksen kan- nalta relevantteja ISA-standardeja. Kohdan mukaan ISA-standardi on relevantti silloin, kun se on voimassa ja standardissa tarkoitetut olosuhteet vallitsevat. (ISA 200, 18).

ISA-standardien tarkoituksena on luoda tilintarkastukselle viitekehys. ISA-standardit antavat yleensä periaatteet toiminnalle, eivätkä sisällä yleensä konkreettisia toimintaohjeita. Osittain standardeissa on myös erikseen mainittuja määräviä vaatimuksia, eli niissä mainitaan nimenomaisesti mitä tilintar- kastajan on tehtävä. (Laine, 2017). Tilintarkastuslain 3 luvun 3§:ssä annetaan vapaus soveltaa kan- sainvälisiä tilintarkastusstandardeja kirjapitolain 1 luvun 4 a §:ssä tarkoitetun pienyrityksen tilintar- kastuksessa noudattaen tilintarkastuslain tarkoittamaa hyvää tilintarkastustapaa (Tilintarkastuslaki 2015 3:3§).

Suomen tilintarkastajat ry: on laatinut ISA-standardien soveltamisoppaan pienten- ja keskisuurien yhteisöjen tilintarkastuksesta. Soveltamisopas tarjoaa epävirallista ohjeistusta ISA-standardien soveltamisesta. Oppaan tarkoituksena on auttaa tilintarkastajia suorittamaan pienten- ja keskisuurien tilintarkastuksen laadukkaasti ja kustannustehokkaasti. (ISA-standardien soveltamien pienyhteisjen tilintarkastuksessa s. 3-4.) Oppaan pohjana on ajatus, että tilintarkastaja tuntee IFAC:n antaman kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit. ISA 200- standardiin viitaten oppaan alkuteksteissä viitataan ISA 200:n 19:ta kappaleeseen, jossa on säädetty, että tilintarkastajan suorittaessa tilintarkastuksen ISA-standardien mukaisesti tilintarkastajalla on oltava käsitys ISA-standardien koko tekstistä. (KHT-yhdistys 2012, 13.)

4 TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONTA JA -VARMISTUS

4.1 ISQC 1

ISQC 1 on laadunvalvontastandardi, jossa säädetään myös muista kuin tilinpäätöstarkastuksiin liittyvistä palveluista. ISQC on lyhenne sanoista International Standards of Quality Control eli suomennettuna kansainväliset laadunvalvontastandardit. Laadunvalvontastandardissa käsitellään tilintarkastusyhteisöjen sisäiseen laadunvalvontaan ja laadunvalvontajärjestelmään liittyviä velvollisuuksia. (Suomen tilintarkastat ry A 2019.)

ISQC mukainen laadunvalvontajärjestelmä koostuu toimintaa ohjaavista periaatteista, joiden avulla saavutetaan kohtuullinen varmuus siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja sekä sovellettavia säädöksiin ja määräyksiin perustuvia vaatimuksia. Tilintarkastusyhteisön ja toimeksiannosta vastuullisten henkilöiden antamat on oltava olosuhteisiin nähden asianmukaisia. (ST-Akatemia Oy 2018.)

Laadunvalvontastandardi ISQC 1:n mukaan tilintarkastusyhteisön on luotava ja pidettävä yllä laadunvalvontajärjestelmää, joka käsittää esimerkiksi asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksymisen ja jatkamisen. (ISQC 1, 16). Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksymistä ja jatkamista varten on tilintarkastusyhteisöllä oltava toimintaperiaatteet ja menettelytavat, jotka antavat tilintarkastusyhteisölle kohtuullisen varmuuden asiakassuhteiden ja toimeksiantojen aloittamisen ja jatkamisen edellytyksistä kansainvälisten laadunvalvontastandardien mukaisesti. Näitä varten tilintarkastusyhteisön on tehtävä arviointi täyttyvätkö asiakassuhteen tai toimeksiannon osalta seuraavat seikat:

- Yhteisön on oltava pätevä suorittamaan toimeksiannon ja sillä on kyky suorittamiseen aika ja resurssit mukaanlukien
- Tilintarkastusyhteisö pystyy noudattamaan relevantteja eettisiä vaatimuksia ja
- Tilintarkastusyhteisö arvioi asiakkaan rehellisyyden, eikä sillä ole sellaista tietoa jonka johdosta todettaisiin että asiakas ei ole rehellinen. (ISQC 1, 26).

4.2 Tilintarkastuksen laadunvalvonta Suomessa

Uusin tilintarkastuslaki astui voimaan 1.1.2016, jonka myötä tilintarkastusvalvonta siirtyi Keskukskauppakamarilta Patentti- ja rekisterihallitukselle. Työ- ja elinkeinoministeriön esityksestä määrätään Patentti- ja rekisterihallituksen Tilintarkastusvalvonnan tilintarkastuslautakunnan puheenjohtajan ja varapuheenjohtaja. Uuden tilintarkastuslain myötä aiemmin Työ- ja elinkeinoministeriön alaisuudessa toiminut valtion tilintarkastuslautakunta lakkautettiin. (TEM, 2019.)

Laadunvalvonta tilintarkastusyhteisöissä pohjautuu ISQC 1 laadunvalvontastardiin. ISQC 1:n mukaan tilintarkastusyhteisöjen on luotava ja pidettävä yllä laadunvalvontajärjestelmää, joka käsittää seuraavia osa-alueita koskevat toimintaperiaatteet ja menettelytavat:

- a) Laatu koskevat veloitteet tilintarkastusyhteisöissä
- b) Relevantit eettiset vaatimukset
- c) Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen
- d) Henkilöresurssit
- e) Toimeksiannon suorittaminen
- f) Seuranta (ISQC 1, 16).

ISQC laadunvalvontastandardin mukaan tilintarkastusyhteisön on luotava toimintaperiaatteet ja menettelytavat, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että toimeksiannot suoritetaan ammatillisten standardien sekä säädöksiin ja määräyksiin perustuvien vaatimusten mukaisesti. Lisäksi tilintarkastusyhteisöllä tulee olla kohtuullinen varmuus siitä, että toimeksiannosta vastuullisen antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. Näiden toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen tulee sisältää:

- a) Toimeksiantojen suorittamisen laadun yhdenmukaisuuden edistämisen kannalta relevantit seikat
- b) Valvontavelvollisuudet; ja
- c) Läpikäyntiveloitteet. (ISQC 1, 32).

Tilintarkastajien laadunvalvontaviranomainen Suomessa on Patentti- ja rekisterihallitus. PRH:n suorittamissa laaduntarkastuksissa arvioidaan yksittäisten tilintarkastustoimeksiantojen tilintarkastustyön laatua ja tilintarkastusyhteisöjen osalta laadunvalvontajärjestelmää (PRH C 2018).

Patentti- ja rekisterihallitus määrää laaduntarkastukseen vähintään joka kolmas vuosi tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tai päävastuullisen tilintarkastajan, joka tilintarkastaa yleisen edun kannalta merkittävää yhteisöä. Tällaisilla yhteisöillä tarkoitetaan esimerkiksi pankkeja, vakuutusyhtiöitä tai pörssiyrityksiä. Muut tilintarkastajat, jotka eivät tarkasta yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, määrätään laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi. (PRH C 2019.)

Laaduntarkastuksissa arvioidaan yksittäisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontajärjestelmää ja niiden toimivuutta. Lisäksi arvioidaan tilintarkastusalan eettisten vaatimusten noudattamista sekä tilintarkastustoimeksiantojen suunnitelua, toteuttamista ja toimeksiantojen raportointia. Yksittäisten tilintarkastajien laaduntarkastuksissa huomio kiinnittyy toimeksiantokohtaiseen dokumentointiin, raportointiin ja kertomuksen yhtenäisyyteen sekä esimerkiksi hankitun evidenssin laatuun ja soveltavuuteen. Tilintarkastusyhteisöjen kohdalla laaduntarkastuksessa kiinnitetään huomiota tilintarkastusyhteisön omaan laadunvalvontajärjestelmään. (PRH A 2019.)

Patentti- ja rekisterihallitus julkaisee vuosittain koosteen laaduntarkastuksista, jossa kerrotaan laaduntarkastusten toteuttamisesta ja merkittävimmistä havainnoista. Vuonna 2018 laaduntarkastus tehtiin yhteensä 85 tilintarkastajalle, ja tarkastuksista vain 35% hyväksyttiin. Laaduntarkastuksissa tarkastetaan useita eri osa-alueita tilintarkastusprosessista kuten toimeksiannon hyväksyminen, suunnittelu ja riskien arviointi, olennaisuuden määrittäminen, tilintarkastusevidenssin dokumentointi

ja suoritettut tilintarkastustoimenpiteet. Tilintarkastuksien laaduntarkastusraportin 2018 mukaan useissa tilintarkastuksissa hyvän tilintarkastavan noudattamista ei oltu voitu todentaa tarkastusevidenssin puutteellisuuden vuoksi, ja raportille on nostettu esimerkkejä seuraavista havainnoista:

- Tilintarkastaja ei ole dokumentoinut, mitä riskienarviointitoimenpiteitä hän on suorittanut saadakseen perustan olennaisen virheellisuuden riskien arvioimiselle. Tilintarkastaja ei ole tunnistanut olennaisen virheellisuuden riskejä.
- Tilintarkastaja ei ole dokumentoinut käsitystään yhteisöstä, sen toimintaympäristöstä eikä sisäisestä valvonnasta.
- Tilintarkastussuunnitelmaa ei ole laadittu siten, että sitä saisi käsityksen suunniteltujen tarkastustoimepiteiden luonteesta, laajuudesta ja ajoituksesta (PRH C 2018.)

Laaduntarkastuksessa PRH pyytää tilintarkastajalta tilintarkastustoimeksiantoa koskevan tilintarkastusaineiston ja toimeksiantoon liittyviä tietoja. Tilintarkastusaineisto koostuu tilintarkastajan hankkimasta evidenssistä, dokumentoinneista ja kirjaamista havainnoista ja johtopäätöksistä. Tällöin tilintarkastustoimeksiannon suorittamisen yhteydessä dokumentoidut tiedot ovat avainasemassa, sillä pääsääntöisesti niiden ja tilintarkastajan mahdollisten kommenttien perusteella tilintarkastajan työn laatua arvioidaan. (PRH B 2018.)

4.3 Laadunvarmistus työkirjan avulla

Tilintarkastusyhteisöillä ja tilintarkastajilla on usein käytössä laadunvarmistustyökalut, joiden avulla varmistetaan tilintarkastusprosessin laadusta ja hyvästä tilintarkastustavasta. Yksi laadunvarmistustyökalu on soveltuva työkirja, jonka avulla tilintarkastusta suoritettaessa varmistetaan toimeksiantojen yhdenmukaisesta suorittamisesta, työn ja johtopäätösten oikea-aikaisesta ja laadukkaasta dokumentoinnista ja hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta.

Laadukkaan työkirjan avulla tilintarkastaja pystyy varmistumaan, että toimeksiantokohtainen laatu pysyy korkealla tasolla, dokumentointi voidaan suorittaa selkeästi niin, että ulkopuolinen tilintarkastusalan tunteva pystyy saamaan käsityksen suoritetuista toimenpiteistä. Tällöin myös tilintarkastuskertomuksen yhteys suorittettuihin tilintarkastustoimenpiteisiin tulee todennetuksi ja laadukkaasti suoritettu dokumentaatio auttaa tilintarkastajaa myös seuraavana vuonna toimeksiantoa suorittaessa.

Tilintarkastuksen dokumentaatiovaatimukset pohjautuvat ISA-standardeihin. ISA 230:n tilintarkastusstandardin mukaisesti tilintarkastajan tavoitteena on laatia dokumentaatio, joka sisältää:

- a) Tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tietoa, johon tilintarkastuskertomus perustuu; ja
- b) Evidenssin, joka osoittaa, että tilintarkastus on suunniteltu ja suoritettu ISA-standardien sekä sovellettavien säädöksiin ja määräyksiin perustuvien vaatimusten mukaisesti. (ISA 230, 5).

Selkeästi laaditusta dokumentaatiosta tilintarkastuksesta on hyötyä myös tilintarkastajalle itselleen, kun hän alkaa suorittaa asiakkaalle seuraavaa tilintarkastusta. Laadukkaasti tehdyllä työkirjalla on eriteltyinä edellisessä tilintarkastuksessa tehdyt havainnot.

ISA 230:n vaatimuksena on, että tilintarkastajan on laadittava tilintarkastusdokumentaatio oikea-aikaisesti. Tämä vaatimus perustuu siihen, että kun tilintarkastuksesta laaditaan tilintarkastuksen yhteydessä oikea-aikaisesti tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa dokumentaatiota, dokumentointi parantaa tilintarkastuksen laatua. Lisäksi dokumentaatio helpottaa evidenssin läpikäyntiä sekä tilintarkastuksesta tehtyjen johtopäätösten tehokasta arviointia ja läpikäyntiä ennen tilintarkastuskertomuksen antamista. (ISA 230, A1). Todennäköistä onkin, että työn yhteydessä laadittu mui-
tiinpanot ja havainnot ovat täsmällisempiä kuin myöhemmässä vaiheessa laaditut dokumentaatiot. ISA 230:n kohdan 8 mukaisesti tilintarkastajan tulee tehdä tilintarkastusdokumentaatio niin, että kokenut tilintarkastaja, joka ei ole ollut aiemmin tekemisissä kyseisen tilintarkastuksen kanssa pystyy saamaan käsityksen:

- a) ISA-standardien sekä sovellettavien säädöksiin ja määräyksiin perustuvien vaatimusten noudattamiseksi suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta.
- b) Suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden tuloksista ja hankitusta tilintarkastusevidenssistä sekä;
- c) Tilintarkastuksen aikana tulleista merkittävistä seikoista, niitä koskevista johtopäätöksistä sekä näitä johtopäätöksiä muodostettaessa tehdyistä merkittävistä ammatilliseen harkintaan perustuvista ratkaisuista. (ISA 230, 8).

ISA 230:n kohtien 15 ja 16 mukaisesti tilintarkastajan on koottava tilintarkastustoimeksiannon tilintarkastusdokumentaatio tilintarkastuskansioon ja säilytettävä aineisto täydellisenä säilytysajan päätymiseen saakka. (ISA 230, 14-15). Suomen tilintarkastuslaissa 4 luvun 4§:ssä on lisäksi määrätty, että tilintarkastajan on säilytettävä tilintarkastustoimeksiantoja koskevat asiakirjat vähintään kuusi vuotta. (Tilintarkastuslaki 4:4§). Tilintarkastusyhteisöjen omaa laadunvalvontaa ajatellen työkirjojen laadinta ja työkirjojen soveltuvuus tehokkaaseen dokumentointiin on tärkeää. Tilintarkastusyhteisön tulee luoda ja ylläpitää ISQC 1 – laadunvalvontastandardin mukaan laadunvalvontajärjestelmä, jonka avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että:

- a) Tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja sekä sovellettavia säädöksiin ja määräyksiin perustuvia vaatimuksia; ja
- b) Tilintarkastusyhteisön ja toimeksiannosta vastuullisten henkilöiden antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. (ISGC 1, 11).

5 TYÖKIRJA PIENTEN- JA KESKISUURTEN OSAKEYHTIÖIDEN TILINTARKASTUKSEEN

5.1 Opinnäytetyön toimeksianto

Toimeksiantajayritys on muutaman vuoden vanha Suomessa toimiva pieni tilintarkastusyhteisö. Yhteisöllä oli aiemmin käytössä eri lähteistä koottu työkirjamalli, joka oli pääosin koostettu Excel-taulukko-ohjelmasta. Työkirjaan oli kerätty välilehtiä yrityksen itse laadituista dokumentaatiopohjista, sekä osa pohjista oli saatu muista lähteistä. Työkirjojen ulkoasu Excel-välilehdittäin ei ollut yhtenäistä, ja työkirjojen täyttäminen ja päivittäinen käyttö oli hidasta. Työkirjoja oli päivitetty säännöllisesti muuttuneiden lakien ja muiden vaatimusten myötä, jonka vuoksi ulkoasu oli muuttunut vaikealukuisiksi.

Toimeksiantajayritys oli kokeillut käyttää Suomen Tilintarkastajat Ry:n laatimaa dokumentointityökalua. Suomen Tilintarkastajat Ry:n dokumentointityökalu eli STanssi, oli myös Excel-pohjalle laadittu tarkastustyökirja. STanssi oli koettu toimeksiantajayrityksessä liian työlääksi dokumentaatiopohjana, koska työkirja sisälsi useita erinäisiä välilehtiä ja oli enemmänkin laadittu suurempien osakeyhtiöiden tarkastamiseen. Toimeksiantajayritys tarvitsi uudistetun työkirjapohjan, joka olisi helppokäyttöinen ja sisältäisi erikseen avattavina kommentteina jokaisen standardin-, tai säädöksen johon työkirjassa otetaan kantaa.

Työkirjan avulla tilintarkastustoimeksiannot pystytään suorittamaan laadukkaasti ja dokumentoimaan havainnot ja päätelmät. Myös PRH:n laaduntarkastuksissa toimeksiantokohtainen aineisto annetaan tarkastettavaksi, ja tällöin asianmukaisesti laadittu tilintarkastuksen työkirja on merkittävässä roolissa. Ilman vaadittavia dokumentointeja tilintarkastaja ei voi todentaa noudattaneensa hyvää tilintarkastustapaa ja eikä kuvaamaan johtopäätöksiä, minkä mukaan on antanut tilintarkastuskertomuksen.

5.1.1 Kehitystyön tavoite ja rajaus

Kehitystyön tarkoituksena oli laatia toimeksiantajayritykselle pienten- ja keskisuurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten työkirjapohja. Työkirjapohjan tulee olla helppokäyttöinen, selkolukuinen sekä työkirjassa tulee olla eriteltyinä kaikki relevantit osakeyhtiöiden tilintarkastukseen vaikuttavat standardit ja säädökset. Laadittavaan työkirjaan toivottiin sisällytettävän kirjanpitoaineiston tarkastamisen osio mahdollisimman samankaltaisena kuin aiemmassa työkirjamallissa. Kehitettävää oli muissa kohdissa työkirjasta, kuten esimerkiksi suunnittelun- ja riskienarvionnin-osioissa.

Toimeksiantajayrityksellä oli tarve saada työkirjapohja käyttöön vuoden 2019 alusta, ja toiveena oli pystyä koekäyttämään työkirjaa ennen kevään sesongin alkamista. Tilintarkastusyhteisön sesonki painottuu alkuvuoteen, joten syksyn ja alkutalven aikana työkirjan laadintaan ja kehittämiseen oli käytettävissä enemmän aikaa. Lisäksi työkirjaan tulee sisällyttää jokaisen relevantin ISA, ISQC 1, tilintarkastuslain ja muiden relevanttien lakitekstien viittaukset ja ponnahtusvalikkona viittaus säädöksestä.

Työkirjan avulla ulkopuolisen kokeneen tilintarkastajan on pystyttävä saamaan käsitys noudatettujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta sekä laajuudesta. Käsitys on saatava myös suoritetuista tilintarkastustoimenpiteistä ja hankitusta evidenssistä ja tilintarkastuksen aikana tehdyistä havainnoista ja johtopäätöksistä. Toimeksiantajayritykselle laadittavaan työkirjaan tulee sisällyttää soveltuviin kohtiin helppokäyttöisiä valintanäppäimiä, jolla dokumentointiin käytettyä aikaa saadaan tehokkaammin käyttöön ja tarkastaja pystyy keskittymään varsinaisen tarkastuksen suorittamiseen.

5.1.2 Kehitystyön kulku

Kehitystyö alkoi kartoittamalla nykytilannetta toimeksiantajayrityksen työkirjapohjasta, ja tutkimalla mitä jo käytössä olevasta työkirjapohjasta voidaan hyödyntää edelleen. Aiempien työkirjapohjien käyttöön oli tilintarkastusyhteisössä totuttu, joten niistä oli hyvä saada toimivia osioita sisällytettyä uuteen kehitettävään työkirjaan. Myös muista työkirjamalleista kuten Suomen Tilintarkastajat Ry:n STanssista oli tarkoitus ottaa vaikutteita niiden käyttökelpoisista osioista. Työkirjanlaadinta alkoi laatimalla välilehtijaottelu-malleja toimeksiantajayritykselle. Mallien esittämisen jälkeen toimeksiantajayritys toivoi, että välilehtijaottelu pidetään mahdollisimman pitkälle samankaltaisena kuin vanhassa työkirjassa. Tämän avulla toimeksiantajayrityksen edellisten tilintarkastustoimeksiantojen havaintojen yhteensovittaminen uuteen työkirjapohjaan on luontevaa. Ainoana lisänä laadittiin uusi välilehti ”Toimeksiannon hyväksyminen”, jossa otetaan kantaa pääasiassa toimeksiannon luonteeseen, ehtoihin ja toimeksiantotiimiin. Kyseisellä välilehdellä käydään ennen jokaista toimeksiantoa läpi relevantit eettiset vaatimukset ja toimeksiannon hyväksymiseen vaikuttavat tekijät.

5.1.3 Kansainväliset tilintarkastusalan standardit sekä tilintarkastukseen vaikuttavat lait

Kehitystyön aikana tuli käydä läpi Kansainväliset tilintarkastusalan standardit. Opas sisältää kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet sekä Kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille. Pääasialliset osakeyhtiöiden tilintarkastukseen vaikuttavat asiat standardeissa ovat eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille sekä ISQC 1 ja ISA-standardit. Lisäksi pienten- ja keskisuurten osakeyhtiöiden tilintarkastukseen vaikuttavat myös tilintarkastus-, osakeyhtiö-, sekä erinäisten verolakien säädökset.

Lisäksi myös laista rahanpesun- ja terrorismin estämisestä tuli poimia kohdat, joihin tilintarkastajan ilmoitusvelvollisena täytyy ottaa kantaa tai huomioida tilintarkastusta suorittaessaan. Tilintarkastajan tulee ISA-standardi 200 kohtien 18 ja 19 mukaisesti noudattaa kaikkia tilintarkastuksen kannalta relevantteja ISA-standardeja sekä tilintarkastajalla on oltava käsitys ISA-standardin koko tekstistä, mukaan luettuna soveltamista koskeva ja muu selittävä ohjeistus. Kehitystyön myötä käyn läpi ISA-standardit kehittäen samalla omaa ammattiosaamistani.

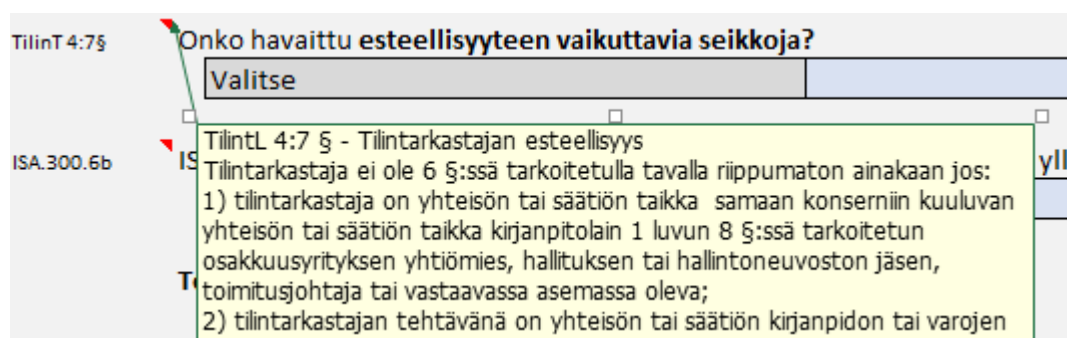
5.2 Kehitystyön tekniset ratkaisut

Uusi työkirjapohja rakennettiin Excel-taulukkolaskentaohjelmaan. Välilehdistä päätettiin tehdä kooltaan ja ulkoasultaan toistensa näköisiä sovellettavilta osin. Yhtenäisyys auttaa käyttäjää ymmärtämään, että koko työkirja kuuluu tilintarkastuksen dokumentaatioon, ja myös ulkopuolisen silmissä sekä paperille tulostettaessa se antaa kuvan laadukkaasti toteutetusta työstä. Lisäksi toimeksiantajayrityksessä oltiin aiemmin totuttu käyttämään Excel-ohjelmaa, ja se oli todettu helppokäyttöiseksi ja soveltuvaksi yrityksen käyttöön.

5.2.1 Kommenttikentät

Toimeksiantajayrityksen toiveena oli saada jokainen tilintarkastuksen kannalta relevantti standardi ja lakiteksti helposti avattavaksi tekstiksi työkirjaan. Tämä päätettiin toteuttaa välilehtien vasempaan laitaan jätettävällä sarakkeella, johon kirjattiin standardi tai lakiviittauksen lyhenne. Excel-taulukko-ohjelma mahdollistaa muistilappujen luomisen, ja toimeksiantajayrityksen pyynnöstä jokaiseen laki tai standardiviitteeseen päätettiin lisätä lyhenteiden yhteyteen kommenttikentät.

Kommenttikenttien avulla työkirjan käyttäjän on helppoa varmistaa mihin tarkalleen työkirjaa täytettäessä tulee vastata. Kommenttikenttä on luonteeltaan piilossa olevaa tekstiä, kunnes tietokoneen osoitin vie sen solun päälle. Alla esimerkki laatimistani lakiviitauksista ja kommenttikentästä toimeksiantajan uudessa työkirjapohjassa.

Kuva 1. Esimerkki kommenttikentästä

5.2.2 Alasvetovalikot

Toimeksiantajayrityksellä oli toiveena saada soveltuviin kohtiin työkirjapohjan täytössä käyttöön helppokäyttöiset alasvetovalikot tai valintanäppäimet. Aiemmassa työkirjapohjassa toimeksiantajayrityksellä jokainen kohta oli kirjoitettava käsin, ja tämä vei paljon aikaa varsinaiselta tilinpäätöksen tarkastamiselta. Uuteen työkirjapohjaan tämä päätettiin toteuttaa lisäämällä soveltuviin kohtiin alasvetovalikkoja, joiden avulla dokumentaatio nopeutuu. Vetovalikkojen etu dokumentaatioissa on siinä, että niihin voidaan laatia kymmeniä valmiita vastauksia, eli tarkastusta suorittaessa hiirellä valitaan kyseiseen toimeksiantoon soveltuva valinta. Työkirjaan jätettiin jokaiseen kohtaan lisäksi avoimen tekstin mahdollisuus. Avointa tekstiä voidaan käyttää avaamaan seuraavalle työkirjan lukijalle tarkemmin kyseisen kohdan johtopäätöstä tai päätökseen vaikuttaneita seikkoja.

ISA 315.26d Todennäköisyys	ISA 315.27-28 Merkittävä riski?
Valitse	Valitse

Kuva 2. Esimerkki vetovalikosta

5.2.3 Valintanäppäimet

Valintanäppäimiä laadittiin muutamiin kohtiin, joissa selkeästi lähes jokaisessa toimeksiannossa toistuvat samat olosuhteet. Valintanäppäimien käytön yhteyteen oli tarve myös jättää tilaa avoimelle tekstille, jotta selvityksiä tai lisätekstejä voidaan kirjoittaa lukijalle tai itselle selventämiseksi.

ISA 315.25 ja 32 ISA 250.12	Toimialaa koskevat tekijät ja sisäinen valvonta Relevantit toimialaan ja yhteisöön sekä sen tilinpäätökseen vaikuttava sääntely
☐	Kirjanpitolaki, jonka mukaan myös tilinpäätös laaditaan
☐	Osakeyhtiölaki
☐	Verolait
☐	Erityislait, kuten;
☐	Muut olennaiset vaikuttavat seikat;

Kuva 3. Esimerkki valintanäppäimistö

5.3 Työkirjan sisältö

Työkirja laadittiin yhdeksälle eri Excel-välilehdelle, joista yksi on varsinaisen kirjanpito- ja tilinpäätösaineiston tarkastamisen välilehti, johon varsinaisia muutoksia ei toivottu tehtävän. Työkirjaan kahdeksan välilehteä laadittiin selkeästi otsikoidusti ja jaotellusti, jolloin välilehden otsikosta voidaan jo saada käsitys mitä asioita välilehdellä tulee huomioida. Yhdessä toimeksiantajayrityksen kanssa sovittiin työkirjan sisällöstä pitkin kehittämistyötä esimerkiksi ulkoasu- ja dokumentointikohtien sijoittamiseen.

5.3.1 Perustiedot asiakkaasta

Yhtiön perustiedot välilehdellä dokumentoidaan niin sanotut pysyväistiedot asiakkaasta. ISA 315 kohdan 11 mukaisesti tilintarkastajan on muodostettava käsitys yhteisön luonteesta, kuten omistus ja hallintorakenteista. Työkirjassa tähän osioon kerätään tarvittavat tiedot seuraavista seikoista:

- Perustiedot, eli yhteisön nimi, y-tunnus, tilikausi ja muut yhteisöön liittyvät niin sanotut kaupparekisteritiedot.
- Yhtiön johto, eli ketkä ovat yhtiön hallituksessa tai vastaavassa ja mahdolliset toimitusjohtajat ja muut erilliset valtuutetut.

- Merkittävät liiketoimet ja sopimukset, yhtiön omat sopimukset sekä muut merkittävät liiketoimet ja sopimukset ulkopuolisten rekisterien ja yritysten kanssa.
- Yhtiön omistusrakenne, eli ketkä ovat yhtiön omistajia sekä heidän keskinäiset sopimuksensa.
- Lähipiiri ja tytär-, omistusyhteys-, ja sisaryhtiöt
- Rahanpesulain vaatimukset, jotka pitävät sisällään muunmoassa asiakkaan riskiarvion sekä tuntemisen tason määrittelyn, sekä asiakkaan toiminnan seurannan.

Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä astui voimaan heinäkuussa 2017. Lain mukaisesti ilmoitusvelvollisten, joihin myös tilintarkastaja lukeutuu, tulee tuntea, tunnistaa ja todentaa asiakkaansa. Lisäksi lakiin on kirjattu erinäiset säädökset riskiarvioista ja asiakassuhteen seurannasta. Asiakassuhteen seuranta tarkoittaa, että ilmoitusvelvollisen eli tilintarkastajan tulee järjestää riskiperusteisesti jatkuva asiakkaan toiminnan seuranta. Rahanpesulaki ei suoraan sisällä määräyksiä siitä kuinka seuranta tulee järjestää, mutta tilintarkastusyhteisön laatiman asiakaskohtaisen riskiarvioluokituksen perusteella ”vähäisen riskin” saaneiden asiakkaiden kohdalla toiminnan seuranta tapahtuu usein suorittamalla tilintarkastus hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Samaan työkirjasivuun sisällytetty luettelo omistajista toimii myös apuna rahanpesulain vaatimana tosiallisten edunsaajien tunnistamisen dokumentointiin.

5.3.2 Uuden asiakkaan hyväksymisprosessi

Uuden asiakkaan hyväksymisprosessi pohjautuu tilintarkastusyhteisön omaan laadunvalvontaan. ISQC 1 laadunvalvontastandardin mukaisesti tilintarkastusyhteisön on luotava asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksymistä varten toimintaperiaatteet ja menettelutavat, joilla tilintarkastusyhteisö saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö aloittaa vain sellaisia asiakassuhteita ja toimeksiantoja, joissa se:

- a) On pätevä suorittamaan toimeksiannon ja sillä on kyky toimeksiannon suorittamiseen, aika ja resurssit mukaanlukien
- b) Pystyy noudattamaan relevantteja eettisiä vaatimuksia, ja
- c) On arvioinut asiakkaan rehellisyyden, eikä ole tiedossa, että asiakas ei olisi rehellinen. (ISQC 1, 26)

Asiakassuhteen hyväksyminen-välilehti jaoteltin kahdeksaan eri osa-alueeseen. Osa valituista arvioitavista seikoista kopioitiin toimeksiantajayrityksellä aiemmin olleesta asiakkaan hyväksymisprosessista, ja osa kohdista otettiin mukaan muista lähteistä saaduista ja hyväksi havaituista arvioitavista seikoista. Asiakassuhteen hyväksymisessä arvioidaan seuraavia seikkoja:

- ”Mahdollisen asiakkaan ominaisuudet ja rehellisyys”-kohdassa vastataan kuten ISQC 1 A19 kohdan erittelemään asiakkaan rehellisuuden arviointiin. Arvioitavia seikkoja ovat esimerkiksi onko viitteitä laittomista toimista tai väärinkäytöksistä.

- "Entiseltä tilintarkastajalta tai kirjanpitäjältä saadut tiedot asiakkaasta" = Onko esimerkiksi mahdollisella asiakkaalla ollut kohtuuttomia vaatimuksia tai yhteistyön puutteita edellisen tilintarkastajan kanssa.
- "Edellinen tilinpäätös" = Onko saatavissa edellisiä tilinpäätöksiä ja johdolle annettuja raportteja. Jos edellistä tilintarkastusta ei ole suoritettu, voidaan jo suunnitella, onko tarpeellista tai mahdollista suorittaa tarkastustoimenpiteitä alkusaldoihin.
- "Erityisasiantuntemus" = Onko asiakkaan toiminnasta saatu kokonaiskäsitys ja onko tunnistettu jotain erityisosaamista vaativia aluita. Samalla täytyy tehdä johtopäätös, onko mahdollinen erityisasiantuntemus tai osaaminen hankittavissa helposti.
- "Riippumattomuuden arviointi", joka liittyy osana tilintarkastuslakiin sekä kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin.
- "Toimeksiantoriskin arviointi" = Onko tiedossa jotain toimeksiantoon liittyviä tai epäilyjä riskejä. Tällaisia ovat esimerkiksi liiketoimintaan tai kirjanpitoon liittyvät riskit sekä myös toiminnan jatkuvuuteen liittyvät riskit.
- "Laajuutta ja aikaa koskevat rajoitukset" = Tehdään arvio siitä, onko mahdollisen uuden asiakkaan johto asettanut rajoituksia työsi laajuudelle sekä onko tarkastukseen käytettävissä kohtuullisesti aikaa.
- "Vastuullisen tilintarkastajan johtopäätös", jossa tilintarkastusyhteisön vastuullinen tilintarkastaja arvioi riskiluokituksen toimeksiannolle sekä totetää muut relevantit seikat.

Uuden asiakkaan hyväksymisprosessi on tärkeä osa tilintarkastusyhteisön omaa laadunvalvontaprosessia. ISA 220 kohdan 12 mukaisesti toimeksiannosta vastuullisen henkilön on varmistuttava siitä, että asiakassuhteiden ja tilintarkastustoimeksiantojen hyväksymisen suhteen on noudatettu asianmukaisia menettelytapoja, ja todettava, että näitä koskevat johtopäätökset ovat asianmukaisia (ISA 220, 12).

5.3.3 Toimeksiannon hyväksyminen

"Toimeksiannon hyväksyminen"-välilehdelle koottiin pääasiassa ISA 210 tilintarkastuksen ehdoista sopiminen ja ISA 220 tilintarkastuksen laadunvalvonta standardien vaatimat kohdat. Lisäksi mukaan otettiin muutamia kohtia ISA 300, ja 315 standardeista, joissa käsitellään tilintarkastuksen suunnittelua ja olennaista virheellisyyden riskien tunnistamista ja arvioimista sekä niiden dokumentointivaatimuksia. Työkirjaan päätettiin jakaa toimeksiannon hyväksyminen neljään eri osa-alueeseen. Ensimmäisessä osa-alueessa laadittiin dokumentointipohjat toimeksiannon yksilöintiä ja toimeksiantotiimiä varten. ISA 210- ja ISA 220-tilintarkastusstandardit säättävät esimerkiksi vaatimuksia toimeksiantotiimin keskustelujen dokumentoimisesta sekä tilinpäätösnormistojen ja -ehtojen hyväksymisestä. Työkirjaan päätettiin laatia jokaiseen pienten- ja keskisuurten osakeyhtiöiden tilintarkastukseen liittyvälle relevantille ISA-tilintarkastusstandardeista tulevalle vaatimukselle oma dokumentointiosio, jotta jokaiseen vaadittuun seikkaan tulee varmasti otettua kantaa.

5.3.4 Suunnittelu

Tilintarkastusyhteisölle laadittuun työkirjaan ”Suunnittelu” haluttiin erottaa omaksi välilehekseen. ”Suunnittelu”-välilehdelle erotettiin pääasiassa ISA 300 tilintarkastuksen suunnittelu standardiin kuuluvat kohdat. ISA 300-standardin mukaan tilintarkastajan tulee suunnitella tilintarkastus siten, että se tulee suoritettua mahdollisimman tehokkaasti. (ISA 300, 4.) Standardin mukaisesti tilintarkastajan on laadittava kokonaisstrategia, jolla ohjataan varsinaista tilintarkastussuunnitelman laatimista. Tilintarkastusstrategiaan tulee yksilöidä toimeksiannon laajuuden määrittelevät piirteet sekä varmistua toimeksiannon raportointivelvoitteista. Kokonaisstrategian laatimiseen kuuluu myös harkita, onko ammatillisen harkinnan perusteella jotain merkittävää työn suuntaamisen kannalta. (ISA 300, 8.)

Kokonaisstrategian laatimisen jälkeen tilintarkastajan tulee laatia varsinainen tilintarkastussuunnitelma, jossa kuvataan suunnitellut riskienarviointitoimenpiteet, ajoitus ja laajuus. Lisäksi on laadittava suunnitelma muista tilintarkastustoimenpiteistä kannanottotasolla sekä vaatimuksista jotta tilintarkastus suoritettaisiin ISA-standardien mukaisesti (ISA 300, 9.) ”Suunnittelu”-välilehti jaettiin kahteen eri osioon. Ensimmäiseen sisällytettiin tilintarkastuksen kokonaisstrategia, sisältäen esimerkiksi laajuuden, ajankäytön ja resurssien suunnittelun. Toiseen osioon laadittiin alavetovalikkoina ja kommenttikentillä varustettu tilintarkastuksensuunnitteluosio. Suunnitteluosiossa dokumentoidaan esimerkiksi ISA 300-standardin kohdan 12 mukaisesti toimeksiantotiimin jäsenten suunniteltu ohjaus ja valvonta.

5.3.5 Riskienarviointi

”Riskienarviointi”-välilehdelle on koottu pääosin ISA 315 ja ISA 250 tilintarkastustandardien pääkohdista. ISA 315-tilintarkastusstandardi liittyy riskien tunnistamiseen, ja sen tavoitteena on väärinkäytöksestä ja virheestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen kannanottotasolla. Tunnistamista ja arvioimista varten tilintarkastajan on muodostettava käsitys yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta. (ISA 315, 3). Osittain toimintaympäristön käsitys tulee dokumentoitua myös uuden asiakkaan hyväksymisprosessin yhteydessä, mutta kuten yritysmailmassa on tavallista, yritysten toimintaympäristö muuttuu usein markkinoiden mukaan, ja vuosittain voi ennättää tapahtua suuriakin muutoksia.

ISA 315:n mukaan tilintarkastajan tulee suorittaa riskienarviointitoimenpiteitä, johon sisältyy esimerkiksi:

- a) Tiedustelujen tekemistä johdolle, joka tarkoittaa tiedustelujen tekoa johdolle ja taloudellisesta raportoinnista vastuussa oleville henkilöille. Lisäksi mahdollisesti lisätietoa olennaisen virheellisyyden riskien arvioimiseen saadaan tiedustelemalla eri organisaatiotasoilta kuten yhteisön lakimiehiltä sekä mahdollisesti myös myyntihenkilöstöltä. (ISA 315, A6-A7.)
- b) Analyttisiä toimenpiteitä, eli olennaisen virheellisyyden riskien tunnistamiseksi tilintarkastajan tulee esimerkiksi tutkia, onko mahdollisesti sellaisia liiketoimia, summia, suhdelukuja, kehityssuuntia tai seikkoja, joita voidaan käyttää apuna olennaisen virheellisyyden tunnistamiseen. (ISA 315, A14-A17.)

- c) Havainnointia ja yksityiskohtaista tarkastusta, eli esimerkiksi kirjanpitoaineiston yksityiskohtaisella tarkastuksella voidaan saada tukea johdolle tehtäviin tiedusteluihin olennaisen virheellisyyden tai väärinkäytöksen tunnistamiseen. (ISA 315, A18.)

Lisäksi standardin mukaan tilintarkastajan tulee muodostaa käsitys esimerkiksi yhteisön toimialasta, luonteesta, johdosta sekä organisaatiosta. Tilintarkastajan on muodostettava lisäksi käsitys tilintarkastuksen kannalta relevantista sisäisestä valvonnasta sekä yhtiöllä käytössä olevista tilintarkastuksen kannalta relevanteista kontrolleista. (ISA 315, 11-13.) Tilintarkastajan tulee lisäksi muodostaa käsitys ISA 315:n mukaisesti sisäisestä valvonnasta, joka pitää sisällään arvion esimerkiksi rehellistä ja eettistä käyttämisistä edistävistä kulttuurista yhtiössä. Pienissä yhtiöissä kontrollitoiminnot, valvontaympäristö ja riskienarviointiprosessi ovat usein omistajajohtajan tai johtajien vastuulla. Tällöin tilintarkastajan tulee mahdollisesti kiinnittää huomiota vaarallisiin työyhdistelmiin sekä taloudellisen raportoinnin tietojärjestelmien ja mahdollisesta ulkoisesta kirjanpitoalustasta saatuun käsitykseen.

ISA 250 tilintarkastusstandardin mukaan tilintarkastajan velvollisuudet säädösten ja määräysten tunnistamisessa on jaettavissa kahteen eri osioon. Ensimmäisessä osiossa käsitellään säädökset ja määräykset, joiden tiedetään välittömästi vaikuttavan olennaisten tilinpäätökseen sisältyvien lukujen ja siinä esitettävien tietojen määrittämiseen. (ISA 250, 6). Näillä tarkoitetaan esimerkiksi verotusta ja eläkkeitä koskevia säädöksiä ja määräyksiä. Toiseen osioon on eroteltu säädökset ja määräykset, joilla ei ole välitöntä vaikutusta tilinpäätökseen sisältyvien lukujen tai siinä esitettävien tietojen määrittämiseen, mutta niiden noudattaminen voi olla liiketoiminnan harjoittamisen tai jatkamisen kannalta välttämätöntä. Lisäksi mahdollisten rangaistusseuraamusten välttämisen kannalta tulee tiedottaa, esimerkiksi toimilupien ehtojen, maksuvalmiusvaatimusten tai ympäristömäärysten noudattamisen säädökset ja määräykset. (ISA 240, 6).

Ensimmäisen osion asioista ISA-standardien mukaan tilintarkastajan tulee hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä kyseessä olevien säädösten ja määräysten noudattamisesta. Toisen osion asiasta riittää, että tilintarkastaja suorittaa tietyt tilintarkastustoimenpiteet, joiden avulla pystytään tunnistamaan niiden säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisen, joilla saattaisi olla olennainen vaikutus tilinpäätökseen. (ISA 250, 7.) Työkirjaan laaditiin jokaiselle relevantille ISA-standardille joko alasvetovetovalikko ja kommenttikenttä tai valmiilla rastiruu- tuun mallilla laaditut dokumentointipohjat. Esimerkiksi ISA 250 kohdan 13 mukaan tilintarkastajan tulee muodostettava yleinen käsitys yhteisöön ja sen toimialaan tai toimintasektoriin sovellettavasta oikeus- ja sääntelynormistosta. Suurimpaan osaan toimeksiannoista esimerkiksi vaikuttaa kirjanpitolaki, jonka mukaan myös tilinpäätös laaditaan ja osakeyhtiö- ja verolait.

Osaksi riskien arviointiin liittyy myös ISA 240-standardi, joka liittyy väärinkäytösriskien tunnistamiseen tilintarkastuksessa. Standardin tavoitteena on, että tilintarkastaja tunnistaa väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskit tilinpäätöksessä ja arvoi niitä. Lisäksi tilintarkastajan tulee hankkia tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskeihin suunnitelmalla ja toteuttamalla tarkoitukseen soveltuvia toimenpiteitä riskeihin vastaamiseksi. Standardi sisältää vaatimuksia esimerkiksi yhteisön prosessien

ja hallintoelimiä käsityksen muodostamisesta, väärinkäytösriskin ja mahdollisten riskien tiedusteluun ja tunnustamiseen. Lisäksi standardissa on erikseen määryksiä sellaisten yhteisöjen suhteen, joilla on sisäinen tarkastus. Usein tilintarkastustoimeksiantojen työtä eniten ohjaava kohta ISA 240 standardissa on kohta 18. Siinä säädetään tilintarkastajan tiedusteluista johdolle ja muille yhteisössä toimijoille esimerkiksi johdon omasta arviosta, että tilinpäätös olisi väärinkäytöksestä johtuen olennaisesti virheellinen.

5.3.6 Tunnistetut ja arvioidut riskit

Riskien arvioinnin jälkeen välilehdiksi työkirjapohjalla laitetiin ”Tunnistetut ja arvioidut riskit.” Välilehden sisältö pohjautuu edellisellä välilehdellä tehtyjen riskien tunnistamisista saatuun käsitykseen. Välilehdellä vastataan ISA 315-standardin mukaisesti tunnistettuihin väärinkäytöksestä johtuvien olennaisten virheellisyyksien riskeihin, ja niitä arvioidaan tilinpäätös ja kannanottotasolla. ISA 315-standardin mukaan arvioidut väärinkäytöksestä johtuvat olennaisen virheellisyyden riskit ovat merkittäviä riskejä, ja standardin mukaan tilintarkastajan tulee muodostaa käsitys riskien kannalta relevantista kontroleista sekä kontrollitoiminnoista yhteisössä. (ISA 240, 28.)

ISA 240 standardin kohdan 32 mukaisesti riski siitä, että johto sivuuttaa kontroleja on merkittävä riski. Johto on väärinkäytösten toteuttamista ajatellen erityisessä asemassa, koska johto pystyy esimerkiksi manipuloimaan kirjanpitoaineistoa ja laatimaan vilpillisen tilinpäätöksen sivuuttamalla kontroleja. Standardin mukaan riski siitä, että johto sivuuttaa kontroleja vaihtelee yhteisöittäin mutta esiintyy se kuitenkin kaikissa yhteisöissä. Standardin mukaisesti riski siitä, että johto sivuuttaa kontroleja, on olennaisen virheellisyyden riski ja siksi myös merkittävä. (ISA 240, 32).

ISA 315 kohdan 25 mukaan tilintarkastajan tulee tunnistaa olennaisen virheellisyyden riskit ja arvioida niitä tilinpäätös – ja kannanottotasolla muiden tilintarkastustoimenpiteiden suunnittelun ja suorittamisen perustaksi. (ISA 315, 25.) Työkirjaan ”Tunnistetut ja arvioidut riskit”-välilehti laadittiin viiteen sarakkeeseen jaettuun taulukkoon. Ensimmäisessä osiossa vastataan ISA 315 kohdan 26 vaatimukseen, jossa määritetään, miten tilintarkastajan tulee tunnistaa riskejä ja näihin liittyviä relevantteja kontroleja. Taulukkoon jätettiin avoin kommenttikenttä, johon työkirjaa täytettäessä voidaan kirjoittaa tunnistettu riski. Valtaosaan toimeksiannoista liittyy jonkin asteinen riski siitä, miten myynnin tulouttamisessa on epäjohtomukaisuuksia sekä riski siitä, että johto sivuuttaa kontrollit. Nämä kohdat kirjattiin työkirjapohjaan valmiiksi, sillä on harvinaista, että riskit eivät sisälly toimeksi-antoon.

ISA 240 kohdan 27 lisätekstien mukaan olennainen virheellisyys, joka johtuu tulouttamiseen liittyvästä vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista, johtuu usein siitä, että tuottoja kirjataan liian paljon tai liian vähän. Tulouttamista saatetaan tehdä joko tulouttamalla myyntiä liian aikaisin tai kirjaamalla kuvitteellisia tuottoja. Vastaavasti myöskin virheellisyyttä voi aiheutua siitä, että tuottoja kirjataan liian vähän, eli niitä siirretään epäasianmukaisesti myöhemmälle tilikaudelle. (ISA 240, A29.) Tulouttamiseen liittyvät väärinkäytösriskit voivat olla joissakin yhteisöissä suurempia kuin toisissa. Väärin-

käytösrisiki voi johtua esimerkiksi siitä, että johdolla on paineita tai yllykkeitä vilpilliseen taloudelliseen raportointiin. Oletamus siitä, että tulouttamiseen liittyy väärinkäytösriskejä, voidaan kuitenkin kumota. Tällainen mahdollisuus voi olla esimerkiksi, kun yhteisöllä on vain yksinkertaisia tuottoja koskevia liiketapahtumia, kuten esimerkiksi yhden vuokralle annetun kiinteistön vuokratuloja. (ISA 240, A29-A31.)

Opinnäytetyön työkirjapohjassa toiseksi osioksi jätettiin tilinpäätössarake, johon tunnistettujen riskien kohdalle merkitään mihin tilinpäätöserään ne kuuluvat. Kohta vastaa ISA 315 kohdan A26b kohtaan, jossa tilintarkastajan tulee arvioida tunnistettuja riskejä sekä tehtävä arvio siitä, liittyvätkö ne laajemmin tilinpäätökseen kokonaisuutena vai vaikuttavatko ne mahdollisesti useampaan kannanottoon. (ISA 315, 26b) Esimerkiksi kun tilintarkastaja on tunnistanut riskin, jossa myynnin tulouttamisessa on epäjohtonmukaisuuksia, tulee tilintarkastajan arvioida mihin tilinpäätöserään kyseinen riski liittyy. Myynnin tulouttamisen kohdalla riski liittyy usein myyntiin ja myyntisaamisiin.

Kolmanteen kohtaan laadittiin rastiruutuun-osio, jossa dokumentoidaan ISA 315 kohdan 26 vaatimukset. Standardissa määrätään, että tilintarkastajan tulee suhteuttaa tunnistetut riskit siitä, mikä voi mennä vikaan kannanottotasolla ottaen huomioon kontrollit, jotka tilintarkastaja aikoo testata. Taulukko jaettiin kolmeen osioon, joka eriteltiin varoihin, velkoihin ja tuloslaskelmaan. (ISA 315, 26.) Kannanotot on eritelty ISA 315:n lisäteksteissä kohdassa A129, ja niitä ovat esimerkiksi tilikauden lopun tilien saldoja sekä niistä esitettäviä tietoja on esimerkiksi olemassaolo ja täydellisyys. Olemassaolo tarkoittaa, että varat, velat ja omapääoma ovat olemassa. Täydellisyys tarkoittaa sitä, että kaikki edellä mainitut, jotka on pitänyt esittää tilinpäätöksessä, on esitetty. (ISA 315, A129b.)

Neljänteen osioon laadittiin alavetovalikko, jossa jokaisen tunnistetun riskin, tilinpäätöserän ja kannanoton yhteyteen tulee tilintarkastajan arvio riskin todennäköisyydestä. Tällä vastataan ISA 315:n kohdan 26d vaatimukseen, jossa säädetään, että tilintarkastajan on arvioitava virheellisuuden todennäköisyyttä. Alasvetovalikkoon täytettiin valmiiksi lukemat yhdestä viiteen ja taulukon yhteyteen laadittiin ulkopuolista työkirjan käyttäjää varten muistilappu. Muistilapussa määritetään miten numerolla yksi oleva todennäköisyys tarkoittaa vähäistä ja viisi korkeaa arviota riskistä. Viimeiseksi eräksi laadittiin kyllä – ei valikko, jossa vastataan ISA 315 kohtien 27-28 vaatimukseen että tilintarkastajan tulee harkita merkittäviä riskejä. Standardeissa on erikseen määritelty kuusi seikkaa, jotka tilintarkastajan tulee ainakin ottaa huomioon arvioidessaan mitkä riskeistä ovat merkittäviä. (ISA 315, kohta 28.)

Kun tilintarkastaja on todennut merkittävän riskin olemassaolon, hänen on muodostettava käsitys kyseistä riskiä koskevista kontroleista yhteisössä, kontrollitoiminnot mukaan lukien. (ISA 315, 29). ISA 240 standardin mukaan, riski siitä, että johto sivuuttaa kontrollit on aina merkittävä riski, joten aina vähintään sen riskin osalta tulee muodostaa käsitys kontroleista ja kontrollitoiminnoista. Työkirjaan laadittiin valmis excel-kaava, joka kerää tunnistetut ja arvioidut merkittävät riskit omaan taulukoonsa. Tähän taulukkoon siirtyy riskin nimi, jonka jälkeen on avoin tekstikenttä, johon täytetään muodostettu käsitys riskeihin liittyvistä kontroleista ja kontrollitoiminnoista. Seuraavaksi on jokai-

selle tunnistetulle riskille oma osionsa, jossa vastataan ISA 240:n vaatimuksiin, jonka mukaan tilintarkastajan tulee perustuen kokonaisnäkemukseen on päätettävä toimenpiteistä, joilla vastataan arvioituihin väärinkäytöksestä johtuviin riskeihin.

ISA 240:n kohdan 33 mukaan riippumatta siitä, millaiseksi tilintarkastaja on arvioinut ”johto sivuuttaa kontroleja”-riskin, tilintarkastajan on silti suoritettava erikseen eriteltyjä toimenpiteitä. Toimenpiteet on eritelty ISA standardissa, ja määrätetyt toimenpiteet ovat esimerkiksi tarkastaa suoraan pääkirjaan tehtyjen vientien ja muiden tilinpäätöstä laadittaessa tehtyjen oikaisujen asianmukaisuutta. (ISA 240, 33.) Välilehteen liittyy vielä erinäisiä ISA 315 ja 240 standardeista kerättyjä kohtia, joissa otetaan kantaa erinäisiin säädettyihin dokumentointi ja arviointivaatimuksiin. Tunnistetut ja arvioidut riskit ohjaavat merkittävästi tilintarkastusprosessia, joten työkirjan osalta toimeksiantajayritys esitti siihen omia toiveitaan ja osioitaan, jotka laadittiin välilehdelle osaksi työkirjaa.

5.3.7 Olennaisuus

”Olennaisuus”-välilehti laadittiin täysin omaksi välilehdekseen työkirjaan. Tilintarkastuksen olennaisuus pohjautuu ISA 320 standardiin, jossa säädetään olennaisuudesta tilintarkastusta suunniteltaessa ja suoritettaessa. Tilintarkastaja määrittää tilintarkastusolennaisuuden ammatilliseen harkintaan perustuen, ja siihen vaikuttaa tilintarkastajan näkemys tilinpäätöksen käyttäjien taloudellisten informaation tarpeista. (ISA 320, 4). Kun tilintarkastaja määrittää tilintarkastukselle olennaisuutta, on ISA-standardien mukaan kohtuullista olettaa, että tilinpäätöksen todennäköisillä käyttäjillä on kohtuullinen tietämys yhteisön liiketoiminnasta ja taloudellisista toiminnoista sekä kirjanpidosta ja halukkuutta tutkia tilinpäätöksen sisältämiä tietoja kohtuullisen huolellisesti. (ISA 320, 4a).

Standardin vaatimuksien mukaisesti tilintarkastajan tulee määrittää olennaisuus tilinpäätökselle kokonaisuutena, joka vaikuttaa tilintarkastuksen myös suunnitteluun. Lisäksi olennaisuus vaikuttaa olennaisen virhellisyyksien riskien arvioimiseen ja muiden tilintarkastustoimenpiteiden luonnteen, ajoituksen ja laajuuden päätöksiin. (ISA 320, 10-11). ISA-standardin dokumentointivaatimuksien mukaisesti tilintarkastusdokumentaatioon tulee sisällyttää rahamäärät ja niitä määritettäessä huomioon otetut tekijät:

- a) Tilinpäätökselle kokonaisuutena määritetty olennaisuus
- b) Tietyille liiketapahtumien lajeille, tilien saldoille tai tilinpäätöksessä esitettäville tiedoille määritetty olennaisuustaso- tai tasot, jos tämä on sovellettavissa
- c) Tarkastustyössä käytettävä olennaisuus
- d) Tilintarkastuksen edetessä mahdollisesti tehdyt tarkastukset em. kohtiin. (ISA 320, 14).

Työkirjan ”Olennaisuus”-välilehti muodostettiin aluksi päättämällä ketkä ovat tilinpäätöksen todennäköisimmät käyttäjät, ja mikä luku heitä erityisesti kiinnostaa. Tällä viitataan ISA 320 kohdan A4 ohjeistukseen, jossa olennaisuutta määritettäessä edellytetään ammatillisen harkinnan käyttöä. ISA:n mukaan tekijä, joka saattaa vaikuttaa asianmukaisen vertailukohdan, josta olennaisuus tilinpäätök-

selle määritellään saattaa olla esimerkiksi sellainen tilinpäätöksen erä, johon tilinpäätöksen käyttäjien huomio pyrkii kohdistumaan. (ISA 320, A4). Tällaisia käyttäjiä saattavat olla esimerkiksi omistajat, ulkopuoliset rahoitusyhtiöt, verottaja, tavarantoimittajat tai muut tilinpäätöksestä kiinnostuneet tahot. Rahoitusyhtiöiden kiinnostus saattaa esimerkiksi olla oman pääoman määrä tai omavaraisuus, koska rahoitusyhtiöltä saatuun lainaan saattaa sisältyä erinäisiä ehtoja kuten esimerkiksi koventant-tiehtoja.

Seuraavaksi työkirjassa on taulukoitu standardien mukaisesti erät tilinpäätöksestä, joista määritellään vertailukohteet. Vertailukohteiden ja tilinpäätöksen tiedoissa määritellään prosenttiosuuksia apuna käyttäen kustakin vertailukohteesta olennaisuustasot. ISA standardien mukaisesti pääsääntöisesti voittoa tavoittelevissa yhteisöissä olennaisuus määritellään jatkuvien toimintojen tuloksesta ennen veroja. Muut tarkasteltavat erät tilinpäätöksestä ovat usein esimerkiksi liikevaihto sekä oma pääoma. (ISA 315, A5). Valituista eristä lasketaan tilinpäätöksen arvot, joista ISA-standardien soveltaminen PK-yhteisöissä-oppaan antamalla ohjearvoilla määritään olennaisuustasot. Näistä luvuista määritellään tilinpäätökselle määritetty kokonaisolennaisuus, josta määritellään tilintarkastajan ammatillisen harkinnan perusteella tarkastustyössä käytettävä olennaisuus. Lisäksi työkirjaan laadittiin oma laskentakaava ISA 450 standardiin viittaama kohta vähäpätöisestä virheestä, joka vastaa standardin vaatimukseen, että tilintarkastajan tulee sisällyttää dokumentaatioon rahamäärä, jota pienempien virheellisyyskatsaitaisiin olevan selvästi vähäpätöisiä.

5.3.8 Yhteenveto

”Yhteenveto”-välilehti laadittiin helpottamaan toimeksiantajayrityksen omaa seurantaan toimeksiantojen suorittamisesta ja laadunvarmistuksesta. Työkirjaan laadittiin jokaiselle välilehdelle allekirjoitusosio, johon merkataan sivun täyttäneen ja tarkastaneen nimi sekä päivämäärä. Jokaiselta välilehdeltä Excel-kaavalla johdetulle yhteenveto välilehdelle tulee välittömästi läpikäynnin ja tarkastamismerkinnän jälkeen ilmoitus, kun välilehti on hyväksytty. Tällä tavoin saadaan toimeksiantokohtaiseen laadunvarmistukseen vielä yksi lisätaso, jota voidaan tarvittaessa käyttää toimeksiantaja yrityksen sisäisissä palavereissa tehdyn työn läpikäynnin apuna. Yhteenvetosivua voidaan käyttää myös osaksi apuna, kun toimeksiantokohtaista ajankäyttöä suunnitellaan seuraavaa tilintarkastusta suoritettaessa samalle yritykselle.

5.4 Työkirjan käyttöönotto

Kehitetty työkirja otettiin testikäyttöön toimeksiantajayrityksessä tammikuussa 2019. Ennen käyttöönottoa työkirja katsottiin yhdessä toimeksiantajayrityksen johdon kanssa läpi, ja työkirjaan tehtiin havaintojen pohjalta tarvittavia muutoksia. Tehtyjen muutoksien jälkeen työkirjan täyttöö ja toimivuutta testattiin käytössä yhden viikon ajan. Toimivuudessa havaittiin testikäytön aikana muutamia virheitä, esimerkiksi jotkin Excel-kaavat eivät toimineet sekä osa kommenttikentistä avautuivat tarpeettoman pieninä. Lisäksi tarkastettiin työkirjan kieliasua sekä tulostusasetuksien toimivuutta. Testikäytön ja huomattujen puuttellisuuksien mukaan korjasin työkirjaa noin viikon ajan, jonka jälkeen työkirja otettiin käyttöön toimeksiantajayrityksessä.

Työkirjaa on käytetty toimeksiantajayrityksellä nyt yli kolme kuukautta, ja saatujen palautteiden perusteella työkirja on osoittautunut toimivaksi kokonaisuudeksi. Saadun palautteen ja omien havaintojen perusteella toimeksiantojen dokumentointi on nopeutunut ja samalla tarkentunut toimeksiantajayrityksessä. Tulevaisuudessa työkirjaan tulee muutoksia mahdollisten laki- ja säädösmuutoksien myötä. Työkirjaan muutoksen tekeminen varsinkin laki tai ISA-standardien osalta on helppoa, sillä nyt työkirjassa on viitattu jokaisessa kohdassa relevanttiin standardiin, joten niiden ajan tasalla pitäminen ja päivittäminen on suhteellisen vaivatonta.

6 YHTEENVETO JA POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli laatia työkirja tilintarkastusyhteisölle pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastusta varten. Työkirjasta syntyi käyttökelpoinen työkalu, jota voidaan käyttää apuna tilintarkastuksen laadunvarmistuksessa. Työkirjan laatimista varten minun tuli tutustua lakeihin ja säädöksiin, jotka vaikuttavat tilintarkastajaan ja tilintarkastajan työhön tilintarkastusta suorittaessa. Tutkimieni lähteiden perusteella tilintarkastajan työn laatuun vaikuttavat useat eri seikat. Ensimmäisenä kriteerinä laatua ajatellen on tilintarkastajan kelpoisuusvaatimukset, joka asettaa ensimmäisen laadunvarmistustason tilintarkastajan työn laatuun.

Tilintarkastajan työtä ja työn jälkeä määräävät Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton ohjeet ja standardit, joiden perusteella muodostuu tilintarkastajalta vaadittu hyvä tilintarkastustapa. Suomessa tilintarkastajia ja tilintarkastusta varten on säädetty omat lait, joissa säädetään esimerkiksi tilintarkastajan kelpoisuudesta, ammattillisesta osaamisesta ja käyttäytymisestä sekä varsinaisen tilintarkastustyön suorittamisen vaatimuksista ja ehdoista.

IFAC:n laatimien ISA-standardien lukeminen vaatii käsitystä tilintarkastusalasta, suoritettavasta työstä ja standardien termeistä. Kehitystyötä aloittaessa olin lukenut standardeista satunnaisia otteita, ja standardit vaikuttivat vielä silloin haastavilta ymmärtää. Kehitystyötä suorittaessa tutustuin termistöön sekä luin standardit useasti läpi. Tämän myötä sain omaa ammattiosaamista varten laajan käsityksen standardeista. Tilintarkastajalla on oltava ISA 200 kohdan 19 mukaisesti käsitys koko ISA-standardeista mukaanlukien soveltumista koskeva ja muu ohjeistus, jotta hän ymmärtäisi standardin tavoitteet ja soveltaisi sen vaatimuksia asianmukaisella tavalla. Standardien lukemisen myötä oma ammattitaitoni kehittyi, ja työkirjan laatiminen valmisti itseäni tulevaisuudessa odottavaa tilintarkastajatutkintoa varten.

Työkirjan laatiminen Exceliin oli käytännöllistä sen muokkattavuuden ja lasku- ja kirjoitusominaisuuksien vuoksi. Työkirjan laatimisen yhteydessä opettelin nappi- ja lasvetovalikkojen laatimisen sekä lisäksi otsikko- ja tulostusasetuksien säätämisen Exceliin. Tulostus- ja käyttöasetuksia varten jouduin pohtimaan työkirjan ulkoasua useaan kertaan esimerkiksi fonttikoon osalta. Päätökset ulkoasuun muokkautuivat sisältöpainotteisesti, sillä lopulta vain lukukelpoisella dokumentoidulla tiedolla oli merkitystä. Ongelmana työkirjan laatimisessa oli, että liian pienellä kirjaisinkoolla tekstit eivät erottuisi tulostettaessa, ja liian suurella kirjaisinkoolla työkirjan riveille ei saanut kirjoitettua tarpeeksi tekstiä.

Työkirja on ollut toimeksiantajayrityksellä kevään 2019 ajan käytössä, ja se on palautteen perusteella ollut helppokäyttöinen ja nopea täyttää. Kehitystyön tarkoituksena olikin kehittää työkirja, joka olisi helppokäyttöinen ja nopea tilintarkastusprosessin dokumentointia varten. Laadukas työkirja antaa rungon tilintarkastukselle ja se osaltaan varmistaa, että työ tehdään vaatimusten vaatimalla tavalla. Työkirjaa pidetäänkin yhtenä keskeisimmistä työkaluista laadunvarmistuksessa tilintarkastusyhteisöissä. Laadun- ja laatuvaatimusten lisäksi työkirja antaa tilintarkastusyhteisön päivittäiseen

toimintaan tehokkuutta, kun tilintarkastusprosessi tehdään tarkastuksesta toiseen selkeän ja johdonmukaisen mallin mukaisesti. Laadukkaan ja selkolukuisen työkirjan avulla myös uusien käyttäjien perehdyttäminen työkirjan täyttöön ja tilintarkastusprosessiin on sujuvaa.

Työkirjan sisältöä laatiessa jouduin pohtimaan usein vastauksia kysymyksiin, kuuluuko tätä välttämättä tehdä pienen yhteisön tilintarkastuksessa ja liittykö tämä laatimani työkirjan sisältöön. ISA-standardien soveltaminen pienten ja yksinkertaisten yhtiöiden tilintarkastuksessa on haasteellista, koska standardit on laadittu enemmänkin ohjaamaan suurten yhtiöiden tilintarkastuksia. Pienten yhtiöiden tilintarkastusta varten onkin laadittu soveltamisopas ISA-standardeja varten, jonka avulla tilintarkastus voidaan suorittaa laadukkaasti ja tehokkaasti. ”Kansainväliset tilintarkastusalan standardit”-opas päivittyi opinnäytetyön suorittamisen aikana, jolloin muutamiin standardeihin tuli lisää säädöksiä ja siksi muutamia standardeja piti tarkentaa myöhemmin. Tavallista tilintarkastusalalla onkin, että tilintarkastajalta vaadittavaan hyvään tilintarkastustapaan tulee muutoksia ympäristössä tapahtuvien muutosten ja yleisen mielipiteen muutoksen myötä.

Tulevaisuudessa, jos työ- ja elinkeinoministeriön kevyemmän tilintarkastusentyöryhmän selvityksen perusteella kevyempi tilintarkastus pienille yhteisöille tulee voimaan, on työkirjan kokonaisvaltainen muokkaaminen ajankohtaista. Lisäksi parhaillaan IAASB:ssa toimii SME-projektiryhmä, joka pohtii ISA-standardien soveltamisen helpottamista pienten yhteisöjen tilintarkastukseen. Tulevaisuudessa jatkokehittämismahdollisuuksia tilintarkastuksen työkirjaan toimeksiantajayrityksellä voisikin muodostua ulkopuolisten säädösten muuttuessa. Aiemmin samankaltaisia työryhmiä pienten- ja keski suurten osakeyhtiöiden tilintarkastuksen säännösten keventämiseksi on ollut pohjoismaiden osalta, mutta niiden lopputuloksena ainakaan vielä ei ole tullut keveämpää säännöstöä pk-yritysten tilintarkastukseen. Samat säännöt eivät ole sovellettavissa mikro- ja pörssiyritysten tilintarkastukseen, vaan pienille yrityksille olisi saatava käyttöön selkeä tilintarkastusta ohjaava säännöstö.

LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT

- BLUMMÉ, Nils. 2008. Osakeyhtiön tilintarkastus. Helsinki: Talentum.
- EUROOPAN PARLAMENTTI. 2014. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/56/EU. [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0056&from=FI>
- KHT-YHDISTYS – FÖRENINGER CGR RY. 2012. ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa. [verkkojulkaisu] [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.stakateriaonline.fi/lu-kutilla/pkisa>
- KOKKONEN, Sampsa. 2000. Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö. Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino Oy.
- KORKEAMÄKI, Ari-Matti. 2017. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- LAINEN, Riitta. 2017-09-03. ISA Meidän – standardeista, rakkaudella. [verkkoaineisto] [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiiantuntijoille/isa-meidan-standardeista-rakkaudella>
- OJASALO, Katri, MOILANEN, Teemu ja RITALAHTI, Jarmo. 2014. Kehittämistyön menetelmät. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- PRH. Patentti- ja rekisterihallitus. 2017. Tutkintojen hyväksymisvaatimukset. [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnot/tilintarkastaja-tutkinto_ohjeet/tutkintojenhyvaksymisvaatimukset.html
- PRH A. Patentti- ja rekisterihallitus. 2018. Tilintarkastajien laaduntarkastus. [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus.html
- PRH B. Patentti- ja rekisterihallitus. 2018. Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä. [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html
- PRH C. Patentti- ja rekisterihallitus. 2018. Vuosiraportti laaduntarkastuksista 2018. [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Vuosiraportti_laaduntarkastuksista_2018.pdf
- PRH A. Patentti- ja rekisterihallitus. 2019. Laaduntarkastuksen havainnot. [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/laaduntarkastustenhavainnot.html>
- PRH B. Patentti- ja rekisterihallitus. 2019. Tilintarkastusvalvonta. [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>
- PRH C. Patentti- ja rekisterihallitus. 2019. Laaduntarkastukset. [verkkojulkaisu.] [Viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>
- RAITIO, J. 2016. Tilintarkastajan ammatti vaatii suunnitelmallisuutta. Tilisanomat [digilehti]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://tilisanomat.fi/tilintarkastus/tilintarkastajan-ammatti-vaatii-suunnitelmallisuutta>
- RAITIO, J. 2018. Sinustako tulevaisuuden tilintarkastaja? Tilisanomat [digilehti]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://tilisanomat.fi/tyo-ja-ura/sinustako-tilintarkastaja>
- ST-AKATEMIA OY. 2018. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit. [verkkojulkaisu] [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: [https://www.stakateriaonline.fi/teos/kvstand-j#Kansainv\(e4\)liset\(20\)tilintarkastusalan\(20\)standardit\(20\)2018\(20\)](https://www.stakateriaonline.fi/teos/kvstand-j#Kansainv(e4)liset(20)tilintarkastusalan(20)standardit(20)2018(20))

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY. 2014. Tilintarkastusdirektiivi ja -asetus hyväksytty EU:ssa. [verkkajulkaisu]. [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki/tilintarkastuslain-muutokset/tilintarkastusdirektiivi-ja-asetus-hyvaksytty-eu-ssa>

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY A. 2019. Mitä on hyvä tilintarkastustapa. [verkkajulkaisu] [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa>

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY B. 2019. Suomen Tilintarkastajat ry. [verkkajulkaisu]. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/suomen-tilintarkastajat-ry>

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY C. 2019. Tilintarkastuslaki. [verkkajulkaisu]. [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki>

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY D. Mitä tilintarkastus on? [verkkajulkaisu.] [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-tilintarkastus-on>

SUOMEN TILINTARKASTAJAT RY E. Kansainvälinen edunvalvonta ja yhteistyö. [verkkajulkaisu.] [viitattu 2019-04-14.] Saatavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/suomen-tilintarkastajat-ry/kansainvalinen-edunvalvonta-ja-yhteistyo>

TILINTARKASTUSLAKI. L 2015/1141. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20151141>

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ. 2019. Tilintarkastus. [verkkajulkaisu] [viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://tem.fi/tilintarkastus>

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖN ASETUS TILINTARKASTAJAN HYVÄKSYMISEDELLYTYKSISTÄ. L. 2014/1442. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20151442>

ÖHRNBERG, P. 2012. Maallikkotilintarkastajat siirtyvät historiaan. Kauppalehti [digilehti] [Viitattu 2019-03-31.] Saatavissa: <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/maallikkotilintarkastajat-siirtyvat-historiaan/f88e9240-6da3-3f4d-9af9-0d19cc1d5588>

LIITE 1: TYÖKIRJAMALLI – YRITYS X

Vain toimeksiantajan käyttöön.